NAŠE ŘEČ.

LISTY
PRO VZDĚLÁVÁNÍ A TŘÍBENÍ JAZYKA ČESKÉHO.

VYDÁVÁ
III. TŘÍDA ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.

*

*

ROČNÍK DESÁTÝ

*

NÁKLADEM ŠOLCE A ŠIMÁČKA, SPOLEČNOSTI S R. O.
V PRAZE II., JERUSALEMSKÁ 11.
1926.

NAŠE ŘEČ

ROČNÍK X. ČÍSLO 1.

JOS. ZUBATÝ:

STAVĚTI, STAVITI.

I.

Není mnoho sloves, která by se tak často zaměňovala, jako *stavěti* a *staviti*. A přece je rozdíl mezi oběma, co se významu týká, dosti veliký, zejména v tom, že *stavěti* je sloveso nedokonavé (tedy bud. č. na př. »budeme stavěti dům«), *staviti* dokonavé (bud. č. na př. »stavíme se u vás«). Matení tvarů těchto sloves, které zčásti pochází z doby dosti staré, je pochopitelné; je to postup, jak uvidíme, docela přirozený, ale spisovný jazyk se mu brání již z potřeby rozlišovati, pokud možno, různé významy, na jichž vyjadřování obě slova vznikla.

Tvarový rozdíl mezi *staviti* a *stavěti* je v základě týž, co mezi *vrátiti* a *vraceti, překaziti* a *překážeti:* vedle slovesa podle 4. tř., které ve složenině obyčejně a někdy i v tvaru nesloženém je dokonavé, je sloveso podle tř. 5. (vzoru *sázeti*, stč. *sázěti)* s videm nedokonavým. Rozdíl je v tom, že *staviti* i *stavěti* má kořennou samohlásku stejnou (krátké *a*) a že i souhláska za ní (*v*) je v obou tvarech táž, kdežto *vrátiti* má *t, vraceti c* (z *tj*). Takováto slovesa 5. tř. totiž jsou utvořena odvozovací příponou *-ja-*, která se již v staré češtině přehlasovala ve většině tvarů v *-jě-*, *-je-*, a jejíž *j* s některými souhláskami utvořilo hlásky jiné (vrátiti — vraceti, překaziti — překážeti), za jinými však zaniklo (pokaliti —pokáleti, staviti —stavěti, zkropiti —zkrápěti a j.). Předhistorické české tvary slovesa *stavěti* z doby před přehláskou byly *stavjati* (cslov. stavljati, sloven. stavať, staväť), přít. č. *stavjaju, stavjaješ, stavjajú, stavján, stavjal, stavjali* atd.; tvary přít. č. po stažení *-aje-* v *-á-* (bylo-li před přehláskou) *stavjaju, stavjáš (staviáš), stavjáme, stavjajú;* přehláskou vznikly tvary, jež známe

ze staročeských památek: *stavěju* (později *stavěji*, pak *staviem*), *stavieš*, *stavějú (stavěji)*, *stavěti*, *stavěli* (a podle toho i *stavěl*, *stavěla* atd. m. očekávaného *stavjal*, *staval*), *stavěni* (a podle toho pak i *stavěn*, *stavěna* m. *stavján*, *staván*; ojedinělé doklady tohoto tvaru jsou ještě v staré češtině, v. Gebauer Hist. ml. 3, 2, 342), *stavěnie*. Proti přít. tvarům *stavěju (staviem)*, *stavieš*, ... *stavějú* byly k slovesu *staviti* stč. tvary *stavju (stavím)*, *staviš*, ... *stavie*, tedy tvary, které při různosti ostatních tvarů různily obě slovesa i v přít. č.; když však zúžením starého *ie* v *í* bývalé *staviem*, *stavieš* ... splynulo zněním se *stavím*, *stavíš* ..., otevřela se cesta, po které jazyk dospíval k matení tvarů obou sloves vůbec. Vlastně i opakovací tvar na *-vati* by byl mohl pomáhati k matení obou sloves, protože od *stavěti* i od *staviti* by byl zněl již v staré době stejně, t. *stavievati* (později *stavívati*), na př. »Římané stavívali nádherné chrámy, stavívali jsme se v N.«, ale tyto tvary bývaly a jsou i dnes dosti řídké, a k *staviti* se tvoří raději *stavovati*.

V 16. stol. a ještě později nalézáme tvary celkem správné, takže se obě slovesa celkem liší od sebe v tvarech, v nichž by se lišiti měla. Tak na př. v Kralické bibli se k slovesu *stavěti* důsledně píše *stavěji*, *stavěj*, *stavějme*, *stavějte*, *stavěje*, *stavějíce (stavějící)*; tak i v složeninách *nastavěj*, *ustavěj*, *vystavěji*, *vystavějte* (1. Par. 22, 19). Vždy nalézáme náležité tvary v neurč. zp. *(stavěti)* i v *l*-ových příčestích (*stavěl* atd.), u slovesa prostého i složeného. Ale nestejnost je v příčestích trpných a jménech na *-ní*. Na konci 10. hl. 4. kn. Mojžíšovy se vypravuje o tažení synů Izraelských s truhlou smlouvy Hospodinovy »cestou tří dnů«, na níž také odpočívali a truhlu skládali na zem; proto Kral. bible užívá opakovacích tvarů slovesných: »Když pak počínali jíti s truhlou, *říkával* Mojžíš ... (35). Když pak *stavína* byla, *říkával* ...« (36). Biblická konkordance počítá tvar *stavína* k slovesu *staviti* asi nesprávně. Dokonavé *staviti* by se sem nehodilo, protože nosiči podle potřeby truhlu *stavěli* na zem (proto také vulgáta překládá: cum autem deponeretur, ajebat). Také k tomu lze ukázati, že trpné příčestí na př. slovesa *postaviti* není v bibli Kral. *postavín*, nýbrž *postaven* (tak také 1. (= 3.) Král. 6, 19 »aby tam postavena byla truhla smlouvy Hospodinovy«). A stejně jest rozuměti i jiným dokladům příčestí *stavín*, jež má Jungmann. Tak »to pak světlo stavíno bývá pod nádobu« z výkl. k Mk. 4, 21, »před vládaři a králi stavíni budete« t. 13, 9 (*stanete* ve vlastním textu evangelia po stč. znamená »státi budete«, ne »postavíte se«). Jinde jsou *-n*-ové tvary

slovesa *stavěti* a jeho složenin totožné s tvary slovesa *staviti*, místo očekávaného *-ě-* v nich nalézáme *-e-*. Tak »a nebudeť (to zničené město) více *staveno*« 5. Mojž. 13, 16; k slovesu *ustavěti*, s významem asi dnešního »vystavěti«, v 16. stol. dosti častému, nalézáme Žid. 3, 4 »všeliký dům *ustaven* bývá od někoho, ten pak, kdož všecky tyto věci *ustavěl*, Bůh jest«, k časté složenině *vystavěti* pak *vystaven* (1. = 3. Král. 3, 2; 5, 3; 1. Par. 22, 19; Ž. 122 = 121, 3; Jer. 31, 38; Ez. 26, 14; Zach. 9, 16). Zvláštní zmínky zasluhuje, že všecky tyto doklady příčestí s *-ve-* m. očekávaného *-vě-* mají *stavěti* v nejčastějším významu »budovati, lat. aedificare«; zdá se tedy, že mluvnický cit překladatelů bratrských lišil *stavín* (což by dnes asi mělo tvar *stavěn*) s významem »kladen« (a snad i s významy jinými, jež *stavěti* mohlo mívati) a *staven* »budován« (ačkoliv plné důslednosti zde přece není; na př. ve výkladu na Am. 7, 7 čteme o zdi vedle sebe tvary *stavena* i *stavína*). Také slovesné jméno, jež v bibli Kral. se objevuje s významem »budování« nebo »budova« a jež bychom očekávali v tvaru *stavění*, zní vždy *stavení* (na př. »jest čas boření a čas stavení« Kaz. 3, 3, »vidíš tato tak veliká stavení?« Mk. 13, 2), *vystavení* Dan. 9, 25.*)

A s tím se srovnávají i jiné doklady, jež máme po ruce. Již v knihách o sv. Jeronymovi (v rukopise z 2. pol. 14. stol.) čteme o bohatcích, že »vysoká *stavenie* domová nahoru pozdvihují« 11a, z 15. stol. máme doklady slova *stavenie* s významem »budování, budova« na př. z prvotisku Troj. kron. z r. 1468 (32a), z listin (Arch. č. 7, 620 z r. 1418, 16, 119 z r. 1449, ovšem v pozdějším opise, 18, 332 z r. 1461), z 16. stol. má doklady již Jungmann a mohli bychom je rozmnožiti, *ustavenie* (vulg. structurae) má evangeliář Benešův Mk. 13, 1 (stavení Kral.), o zahradě »s domkem udělaným a ustaveným« (o němž před tím jsou tvary »udělatí a ustavěti«) čteme r. 1498 v Arch. č. 18, 90. Ba tvary s *-ve-* m. očekávaného *-vě-* čteme i s významy jinými. Máme sloveso *stavěti se* s významem »dodávati si nějakého vzezření«, někdy i bez bližšího určení s významem »stavěti se dobrým, dokonalým«; Chelčický v Síti 152a, 155a dvorné způsoby šlechty nazývá *stavením*, v Postile 210a mluví o člověku, jenž je chrám boží, v kterém duch boží přebývá, a jenž tedy nemá býti »modlami *zastavín*«, a dále, že »ty modly mnohé jsú, jimiž chrám srdce lidského *zastaven* bývá«. A i když jsme si vědomi, že Síť víry

---

*) S t a v e n í s významem »budova« je, co bylo budováno, ne co bylo vybudováno; srv. jména předmětů a vykonaných prací, jako psaní, malování, vyšívání a p.

a Postilu známe z otisků, že snad Chelčický sám psal a mluvil tato slova jinak, otisky zaručují tvary *staveni, zastaven* u sloves *stavěti se, zastavěti* pro 1. čtvrt 16. stol.*)

Bohužel nemáme podrobného seznamu různých těch tvarů z doby starší a nedovedeme podrobně říci, jak v které době snad žily obojí tvary, původní i jejich obměny, vedle sebe. Ale počátek tohoto měnění tvarů původních, vnikání tvarů slovesa *staviti* na místo tvarů slušejících slovesu *stavěti*, je patrně velmi starý a má původ v podobnosti tvarů *stavěn* — *staven, stavěni* — *staveni*. Není to ani jediný doklad podobného matení. Sloveso *trnouti* má týž kořen co *trpěti* a ztratilo *p* před *n* již v době praslovanské. Slovesné jméno slovesa *trnúti* bylo pův. *trpenie (trnutie*, objevující se již v 15. st., je novotvar jako na př. *oblehnutie* v. *obleženie)*, k slovesu *trpěti* pak znělo *trpěnie;* ale již v staré češtině se stejným významem se říká *trpěnie* i *trpenie, utrpěnie* i *utrpenie* (Gebauer, Hist. ml. 3, 2, 256 a 293), my říkáme *utrpení, strpení*, a jen kde tato slova mají ráz silně slovesný, kde silně cítíme jejich souvislost se slovesem *trpěti*, snese náš mluvnický cit tvary náležité (na př. strpění urážky, utrpění porážky).

Pramenem dalšího matení se staly, jak jsme již řekli, tvary přít. č. A stalo se, co jsme 3, 217 viděli z téže příčiny na slovesech *chybiti* a *chyběti;* protože většina tvarů přítomných u obou sloves zní stejně, matou se i tvary, které by stejně zníti neměly, a Čech mluvnicky méně kovaný neví jasně, kdy má říci v 3. os. mn. č. *stavějí*, kdy *staví*. A kde člověku správný tvar nevysvitne z vlastního, neuvědomělého citu mluvnického, kde musí správný tvar teprv hledati ať v zásobě svých mluvnických vědomostí či snad v knihách, jsou brány zmatkům otevřeny. A zmatek nezůstává jen na tvarech *stavějí* — *staví*, přechází do rozkazovacího způsobu *stavěj (-me, -te)* — *stav (-me, -te)*, nehledíc ani ku přechodníkům a příčestím *(stavěje, -ějíc, -ějíce, -ějící* — *stavě, -íc, -íce, -ící)*, bez nichž se již každý obejde. Rejstříky Naší řeči v každém ročníku našly doklady, kde takové nesprávnosti vytýkáme nebo poučujeme, jak se má správně psáti. A zmatek přesahuje i dále: slýcháme v hovoru osob mluvnicky méně vzdělaných věty, v nichž zvláště ve složeninách stojí tvary *sta-*

---

*) Je možno, že Chelčický ještě říkal s významem nevztahujícím se k budování s t a v ě n i e, z a s t a v i e n (srv. s t a v í n v bibli Kral.) toto se zdloužením koncovky, jako snášien, dopauštín, smáčín u Gebaura, Hist. ml. III, 2, 334; nestejnost tvarů zastawin, zastawen snad ukazuje, že tiskař tápal mezi starým zastavien a svým zastaven.

viti, stavil m. správného *stavěti, stavěl*, 2, 273 jsme vytkli větu »Arab *stavěl* mne v procházce nabídkou«, kde *stavěl* znamená »zastavil«, kde tedy v době, kdy se obě slovesa přesně lišívala, jistě bychom čtli *zastavil* nebo ještě *stavil*.*) Obě slovesa se zkrátka matou již takovou měrou, že začínají splývati v sloveso jediné s rozličnými významy i vidy a s rozličnými tvary. Takových zmatků není v krajích na našem východě, kde žijí tvary nepřehlasované; z moravských nářečí uvádí Gebauer III, 2, 243 tvary *stavjám, stavjal, stavjat, stavjanje* (nelišíme změkčeného *v* od *vj*), Slováci říkají *stavať* nebo *staväť, stavanie* n. *stavänie* (= stavení), a to ovšem jsou tvary, které jsou příliš různé od tvarů slovesa *stavit, staviť*, aby obě slovesa mohla splývati, jako splývají u nás na západě.

Jistě je oprávněna otázka, jak bychom měli psáti; a chceme na ni tedy odpověděti. Snad učiníme nejlépe, rozdělíme-li si látku podle významu, který, jak jsme viděli, již v minulosti měl důležitost v osudech těchto sloves.

1. *Při významu budovati nějaký dům* (a ovšem i při rčeních obrazných, od této představy vzatých) je tedy správné sloveso *stavěti*. Přít. č. *stavím*, — 3. mn. č. *stavějí* (ne *staví*), min. č. *stavěl*. Pochybné tvary jsou snad rozk. zp. s přechodníkem přít. č. Dnes se říká obyčejně *stav, stavte, stavme*; s prospěchem by jistě bylo, kdybychom s jazykem starým užívali tvarů správných, jimiž bychom i zde lišili sloveso *stavěti* od slovesa *staviti*, tedy

*) Stawiti v. stawieti v rukopise z 15. st. (Č. mus. fil. 5, 286) je spíše doklad písařské nepřesnosti (srv. t. 2, 427) než důkaz, že se již tenkrát říkalo staviti m. stavěti. U Dalimila (8, 9) čteme v rkp. cambridgeském »chtiece (dívky) své řeči užiti, jěchu sě (= jaly se) hradu staviti«; zde, jak se nejednou stalo, písař napsal nesprávný tvar pro rým, který býval u staročeských básníků dosti volný. A i v dokladech Jungmannových netěžko viděti, že rozdíl obou tvarů mu nebyl úplně jasný.

Něco dokladů matení obou sloves je též v Gebaurově slovníkové látce, do níž jsem mohl nahlédnouti v slovníkové kanceláři Č. akademie, kde nyní jest uložena; je ovšem nesnadno rozeznávati, co z takových dokladů padá na vrub původních spisovatelů, co na vrub jejich opisovačů (i chyby opisovačské ovšem svědčí aspoň jistou měrou o klesání mluvnického citu). Tak na př. čteme stawenie m. sťavěnie (patrně zase s významem ‚stavění se, dodávání si vznešeného vzezření') v Ezopu rkpu Baw. 2156, v téže větě (vyššiemu stavění hlubšieho krumfeštu [= gruntu, základu] jest třěba) u Štítného jeden rukopis (Štít. Vyš 55a) má stawyeny, druhý (Mus. 104b) staweni, v rýmu jako u Dalimila místo stavěti čteme staviti (Kat. 441), místo správného stavenie s významem ‚arrestatio, zadržení (dlužníka nebo vinníka)' jednoho starého rukopisného slovníku jiný má nesprávné stavěnie (k významu srv. dále § 6) a pod. Mnoho takových dokladů však ani v Gebaurových sbírkách není.

na př. »nestavějme na písku, stavěj až na jaře« a p. Ale *stavěti* by asi nebylo jediné sloveso, které zde starý tvar ztratilo (říkáme a dnes i obyčejně psáváme *klaň se, zmiz*, ne po staru *klaněj se, zmizej)*. Přechodník, který je dnes v obecné mluvě tvar mrtvý, měl by míti tvary staré, *stavěje, stavějíce*, i příč. *stavějící;* není proč se jim vyhýbati, ale často se s nimi asi nesetkáme. Přechodník minulý — u nedokonavého slovesa nesloženého ovšem i v staré době jistě málo slýchaný — nemohl by zníti jinak než *stavěv*.

Příčestí trpné v době starší mívá v tomto významu spíše tvar *staven*. Nový spisovný jazyk se vrátil asi působením mluvnického vzdělání většího, než bývalo jindy, k tvaru *stavěn*, jejž doporučují také Pravidla; je to tvar se stanoviště mluvnického správný a dobře bude, podržíme-li jej. Slovesné podst. jm. má dvojí význam, jehož stará doba určitě tvarem nerozlišovala. Pro význam »vystavěná budova, lat. aedificium«, ustálil se již v staré době tvar *stavení*, který tím spíše může obstáti, že si bez mluvnické úvahy ani nejsme vědomi jeho přímé souvislosti se slovesem *stavěti*. Vlastní slovesné jméno, vyjadřující děj v jeho postupu, podle trpného příčestí má tvar *stavění*, jejž ovšem u slovesa nesloženého skoro úplně vytlačil novotvar *stavba* (s významem děje i dostavěné budovy), vzniklý asi před 100 lety (s významy jinými ovšem by byl tvar *stavění*, ale i s tím se sotva častěji setkáme). Odvozené sloveso opakovací zní, jak jsme již řekli, *stavívati*.

Tvary, které doporučujeme, jsou tedy: *stavím — stavěji, stav — stavte (stavěj — stavějte), stavěje — stavějíce, stavěv — stavěvše, stavěn, stavění — stavení* (toto ve významu »budova«), *stavěti; stavívati*. Tyto tvary, jsou ovšem na místě i u všech složenin slovesa *stavěti* s významem »budovati«, s tou jedinou výjimkou, že opakovacího tvaru ve složeninách nebývá; bývá místo něho tvar opětovací podle 6. tř. (*-stavovati)*, který nabývá vidu prostě nedokonavého (přistavovati, podstavovati, přestavovati a p.). Tak *dostavěti, nastavěti* (nastavěl jsem mnoho domů, nastavěl jsem se dost), *obstavěti* (u Jungmanna bez dokladů, slovo neobvyklé), *podstavěti* (na př. podpěrnou zeď), *postavěti* (staveními pokrýti, smyšlený doklad u Jungmanna »postavěti dlouhé pole samými baráky«), *přestavěti* (»škola v Klenči byla nová, teprve před dvěma roky z gruntu přestavěná« Baar, Paní komisarka, 51), *přistavěti* (k domu nějaký přístavek, nové domy), *prostavěti* (peníze, Arch. č. 15, 187 z r. 1436), *rozstavěti* (dům a nedostavěti), stč. *ustavěti* (== vystavěti), málo obvyklé *vstavěti* (Gebauer 3, 2, 342 má ze stč. Života sv. Alžběty, s nepřehlášeným *vstavání* m. *vstavieni* n. *vstavění*, doklad »běchu [==

byli] kamenní vstupni pro bláto vstavání«, Jirásek píše ve Zvonu 12, 179 [= Pam. 2, hl. 13] »kaplička . . . vestavěná r. 1810 do svahu«, ale v Nár. pol. jsme čtli 29. bř. 1924 o městečkách u Amalfi, »která jak vlašťovčí hnízda jsou vstavena do skal«), *vystavěti* (také s možným významem postaviti přístavek vynikající z původní stavební čáry, na př. ve Wintrových Obrazech 1, 384), *zastavěti* (stavbou zakrýti; »hleďte, abyšte toho vokna nezastavěli« Arch. č. 13, 259 z r. 1510). Vid těchto sloves je vesměs končící, někde hromadně končící (»nastavěl jsem domů« a p.).

V těchto složeninách slýcháme a někdy i čítáme dosti chyb, jako že si někdo vystavil dům, že má rozestavený dům a p. S jedinou výjimkou všecky složeniny s významem budování nějakého stavení mají podle starého jazyka míti tvary slovesa *stavěti*. Tou jedinou výjimkou je sloveso *postaviti* (na př. již u Dalimila 1, 13 »postavímy věži sobě«, ne postaviemy), a tato výjimka asi zejména pomáhala při vzniku matenice sloves *stavěti* a *staviti* ve složeninách. Správně tedy říkáme »postavil si dům, dům byl postaven« a nikdo snad neřekne ani nenapíše postavěl, postavěn. Tato výjimka má významový základ ten, že při slovese *postaviti* se nepomýšlelo na stavbu jako na konečný výsledek delšího výkonu stavění, nýbrž prostě na vytvoření stavby. Na př. Bratří překládají Mark. 14, 58 »ve třech dnech jiný (chrám) ne rukou udělaný postavím« (s variantou »vzdělám« Jan 2, 19).*)

2. *Jiné významy slovesa »stavěti«* mají ovšem týž významový základ co totéž sloveso s významem »budovati«: činiti, aby něco stálo. Význam »budovati« je vlastně zúžení tohoto významu základního. Vid slovesný i zde je nedokonavý a je přirozené, že očekáváme i tytéž tvary. Vlastně bychom byli měli začíti se slovesem tohoto obecnějšího významu, anebo vůbec nečiniti mezi obojími významy rozdílu; ale snad jsou doklady s významem »budovati« životnější, protože to je význam nejčastější a nejurčitější.

Patří sem *stavěti* s častým významem umisťovati něco někde stojmo. »Aniž rozsvěcují svíce a stavějí jí pod kbelec, ale na svícen« Mt. 5, 15; »kluk staví kuželky«; »Bartoš stavěl před pana principála džbánek za džbánkem« Baar, Osmačtyřicátníci 343. I zde tedy *stavěn, stavění, stavěje* atd.; opakovací tvar *stavívati*.

---

*) V slovenštině, která přece liší slovesa s t a v ä ť (= stavěti) a s t a v i ť velmi určitě, čítám složeniny se s t a v i ť, kde bychom čekali podle českého zvyku, zaručeného doklady starými, spíše s t a v ä ť. Na př. »múry (zdi) sú vystavené ‚na mrtvo', t. j. bez vápna« Kukučín 4, 180, »dom prestavil (Zandome) takrečeno do základov« 5, 106.

I složeniny jsou, třebas řídké: »nastavěli jste mi do cesty samé překážky« (nebo s významovým odstínem, v němž by převládala nikoli představa jednotlivých těch překážek, nýbrž představa jejich množství, »nastavěli jste mi do cesty překážek«).

Někdy se jazyk kolísá mezi obojími slovesy, se zřejmým rozdílem vidovým (doklady znám ovšem jen z lidové mluvy, protože jde o výkony všedního života). Chceme-li naznačiti prostě, že výkon byl proveden, užijeme složeniny se *staviti*, na příklad »hospodyně odstavila hrnce od ohně, rozestavila nábytek po pokoji, přestavila květiny v okně, přistavila židle k posteli«, ale chceme-li výslovně vystihnouti mnohost děje (zvláště směřuje-li k většímu počtu předmětů) a délku jeho, řekneme spíše »odstavěla, rozestavěla« atd. Kde je předmět jediný, najdeme složeninu se *staviti:* »odstavila, přistavila hrnec, přestavila květinu, přistavila židli«. Na př. Zd. Rón (Za člověkem, v Bibl. Zeyer. 26) způsobem v lidové mluvě obvyklým správně rozlišuje obojí tvar ve větách »stará Lištice ... roští nalámala, vodu přistavila« 55 — »aby vodu přinesl, na kávu hrnečky přistavěl« 18. Jsou to jemné rozdíly, ale pozoruhodné a v řeči venkovského lidu nepochybné i zřetelné, ale jistě tak jemné, že možnost dvojího tvaru také pomáhala k matení obou sloves. Tím více, že obojí tvary zněním splývaly, na př. v ozn. způs. (*rozestavím* atd.) i v slovese opětovacím (*rozestavovati*).*) U složenin s významem »budovati« tohoto rozdílu nešetříme, patrně proto, že představa budování sama sebou je v našem vědomí výkonem trvalým a složitým; o odchylce v tvaru a představě »postaviti budovu« jsme se zmínili.

DROBNOSTI.

JICH — JEJICH.

K výkladu, jejž jsme podali 8, 193 nn. o rozdílu mezi oběma těmito tvary — *jejich* jako zájmenem přivlastňovacím a *jich* v jiných významech genitivních — dostalo se nám upozornění, že není úplný: i při významu přivlastňovacím užíváme tvaru *jich*, je-li při něm zájmeno *sám*, říkáme na př. ‚stalo se to *jejich vinou*', ale ‚stalo se to *vinou jich samých*'. Pravda, o zájmenu *sám* jsme tam nemluvili zvláště, ale na str. 204 jsme napsali výslovně: »Je-li vlastník vyjádřen výrazem rozvitým (oni všichni), nastu-

*) S předložkou r o z- bývá ovšem na venku slýchati i původní tvary bez vsuvného e (rozstavěti, rozstaviti, rozstavovati).

puje místo přivlastňovacího *jejich* [u Komenského] tak jako dnes genitiv *jich*...: jich všech k sobě podobnost, jich spoluvznějících harmonia, jich k sobě vespolek domácnost a otevřenost«. Také zájmeno *sám* (vinou jich samých) je přívlastek, tedy výraz rozvíjecí; ale snad není na škodu, přidáváme-li tento doplněk, aby nebylo nedorozumění.

Již 8, 204 jsme naznačili, že nutnost tvaru nepřivlastňovacího, kde je vlastník vyjádřen výrazem rozvitým, netýká se jen zájmena 3. os. mn. č., nýbrž všech zájmen, jež mají zvláštní tvar přivlastňovací, a jako říkáme ‚stalo se to jejich vinou' ale ‚stalo se to vinou jich samých', říkáme také ‚stalo se to naší, vaší vinou', ale ‚vinou nás, vás samých'. Týž úkaz je i při přivlastňovacích příd. jménech odvozených ode jmen podstatných; říkáme ‚stalo se to vinou bratrovou', ale ‚stalo se to vinou bratra samého', právě jako říkáme ‚vinou mého bratra, vinou otcova bratra, vinou bratra, který již umřel' a p. A zase, aby nebylo nedorozumění, přidáváme, co se vlastně rozumí samo sebou: přivlastňovací tvar (a tedy také tvar *jejich)* je na místě, kde přívlastek nebo jiný výraz rozvíjecí patří nikoli k slovu vyjadřujícímu vlastníka, nýbrž k slovu vyjadřujícímu, co se vlastníku přivlastňuje. Říkáme tedy, s tvarem přivlastňovacím, na př. ‚všecka má (naše, jejich, bratrova atd.) vina'; a říkáme tak také, kde s významem v podstatě týmž na posílení významu přivlastňovacího přidáváme ne příslušný tvar zájmena *sám,* jež patří ku pojmu vlastníka, nýbrž příd. jméno *vlastní,* jež pak je přívlastkem pojmu přivlastňovaného: říkáme ‚stalo se to vinou nás, jich samých, bratra samého', ale *‚naší, jejich, bratrovou vlastní vinou'*, docela, jako Bratří napsali (Mat. 4, 8, v. NŘ. 8, 203), všecku slávu jejich', ne ‚všecku jich slávu'. Čtenář sám vidí, jak i v těchto věcech všude jest viděti souběžnost přivlastňovacího tvaru *jejich* s jinými našimi tvary přivlastňovacími a jak se srovnává s duchem našeho jazyka požadavek, aby se šetřilo jako u tvarů *můj — mne, bratrův — bratra* atd. i u tvarů *jejich — jich* rozdílu, jejž si na nich vytvořil náš jazyk lidový i spisovný.

TA UČENÁ SLOVA!

Ve večerních Nár. listech ze dne 14. října 1924 byla lokálka o jakémsi holiči, který přišel na policejní strážnici v Salmovské ulici, naříkaje, že ho pronásledují hadi, a tato lokálka byla nadepsána »*Stihoman*«. Na první pohled se nám zdálo, že tu jde o tiskovou chybu a že v záhlaví titulku mělo státi asi slovo *stihomam,* jímž se označuje známá duševní choroba lidí trpících utkvě-

lou představou, že je někdo pronásleduje. Ale touto korekturou, na pohled tak přirozenou, byli bychom málem ukřivdili učenosti onoho lokálkáře. Mezi jinými staršími výpisky jsme našli výpisek z jiné lokálky, která byla otištěna v Nár. demokracii ze dne 29. srpna 1921, a v níž choroba, zvaná obyčejně stihomamem, byla pojmenována *stihomanií*. *Stihoman* není tedy tisková chyba, nýbrž je to patrně člověk trpící stihomanií, jako je *kleptoman* člověk stižený kleptomanií, anebo *monoman* člověk trpící nějakou *monomanií* vůbec. Náš český novinář spletl si zkrátka české slovo *mam* (= mámení), znamenající děj nebo stav, s cizím slovem *-man*, přitvořeným k subst. *mania* (řec. mania = šílenství) a znamenajícím člověka, bytost, a spojiv toto slovo cizího původu s českým slohem stíhati, stvořil tak onu mořskou pannu, kterou posadil v čelo své lokálky o nešťastném holiči. Byl jistě přesvědčen, jak jeho čtenáři budou hledět na jeho učenost a odborné vědomosti, zvláště vyšla-li i *stihomanie* z jeho pera. Neradi mu kazíme radost, ale zdá se, že stejně učení lidé sedí i v jiných redakcích. Máme o tom zprávy, třebaže z druhé ruky. V časopise Národ ze dne 28. listop. t. r. jsme čtli tento výňatek z hostinského obzoru Fastr: »Nesmí býti žádného diktátora ani *slavomama*, který by uplatniti chtěl jen osobní cíle.« Budou-li naši novináři v této své tvůrčí schopnosti takto dále pokračovati, dočteme se možná jednou v novinách, že *slavoman* stižený *stihomamii* je právě tak chorobný zjev jako *bibliomam* zachvácený *kleptomanem*.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Jan Mašín, *Slovník českých vazeb a rčení* s doklady ze spisovatelů novějších i starších a z řeči lidové. Vydání druhé, opravené a rozmnožené. V Praze 1924. Nákladem Jana Svátka, knihkupce. Str. 238. Za Kč 28.50.

Jméno Mašínovo není čtenářům Naší řeči neznámo. Při různých příležitostech dovolávali jsme se jeho knihy, která vychází teď v druhém vydání, a mluvili jsme o ní zpravidla s uznáním a sympaticky. Také odborná kritika linguistická přijala její první vydání, které vyšlo r. 1916 vlastním nákladem autorovým, celkem příznivě. O její oblibě v praxi pak nejlepší svědectví vydává to, že její první vydání bylo dosti rychle rozebráno, ač podobných pomůcek a příruček kolovalo v té době několik. To všechno arci mělo své příčiny nejen v době, která se dala konečně vybur-

covati z někdejší lhostejnosti k jazyku, nýbrž i v hodnotě knihy samé. Kniha Mašínova se zamlouvala jednak jistou umírněností a liberárností, víc ovšem vycítěnou než věcně odůvodněnou, jednak životní svěžestí, kterou se příznivě odlišovala od rozličných brusů, oprávců a rádců starších i novějších. Mašín totiž první mezi spisovateli pomůcek určených k vypěstování správného jazyka uhodil na jedinou správnou cestu, kterou se takovéto spisy už dávno měly bráti, a založil svůj slovník českých vazeb a rčení ne na starých brusech ani na starší češtině, nýbrž na dokladech ze spisovatelů novočeských. Také jeho metoda byla jiná. Snažil se poučovati víc kladně než záporně, víc dobrým příkladem než zápovědí; jeho kniha měla býti spíše snůškou dobrých vazeb a rčení než brusem v obyčejném smyslu slova. Tato metoda měla ovšem své nedostatky, o nichž budeme míti příležitost mluviti i při vydání tomto.

Nové vydání je proti prvnímu značně rozšířeno a obohaceno, a to hlavně dvojím směrem. První vydání mělo na zřeteli t. zv. fraseologii, t. j. rozličná syntaktická spojení, zvláště těsná, v nichž se to neb ono slovo v jazyce vyskytuje. Vedle toho si všímal spisovatel i stránky významové, zvláště kde šlo o význam nějak pozměněný. Po této stránce je v novém vydání mnoho doplňováno; přibylo mnoho nových hesel, zvláště substantivních a adjektivních, která jsou čistě semasiologická, podávajíce výčet hlavních významů, v nichž se slova v hesle uvedeného užívá (tak: *krvavý* 1. od krve, na př. nůž, 2. krev obsahující, na př. oko; 3. krev prolévající, na př. vojna, 4. přetěžký, na př. práce, 5. červený, na př. květ atd.). Škoda jen, že tato nová hesla významoslovná obsahují na rozdíl od starších hesel fraseologických často jen pouhou nomenklaturu, ač je-li kde ilustrace dokladem třeba, je to právě při významové stránce slov. Zato rozhojnil spisovatel svůj dokladový materiál po jiné stránce, sebrav k jednotlivým heslům hojné ukázky přísloví a pořekadel lidových. Pramenem k novým výkladům významoslovným a k tomuto materiálu příslovnickému a pořekadlovému byly mu hlavně naše slovníky, zvláště první serie Kottova.

Druhý směr, jímž spisovatel rozmnožil a doplnil obsah svého prvního vydání, projevuje se snahou čeliti také přímo chybám, které se v nynějším jazyce zahnízdily nebo zahnizďují. Byly-li v prvním vydání výstrahy před nesprávnými výrazy celkem dost řídké, setkáváme se s nimi v druhém vydání mnohem častěji. Příčinou té změny nebyla zajisté zmenšená liberálnost autorova, nýbrž jednak asi zkušenost, že se proti chybám nedá bojovati jen

vzornými příklady a že je třeba sáhnouti leckdy také k metodě Desatera, jednak okolnost, že práce věnovaná v posledních letech vědeckému prozkoumání novočeského jazyka umožnila posuzovati rozličné zjevy v dnešní řeči skutečně kriticky a zbavila spisovatele praktických příruček, jako je kniha Mašínova, oné nedůvěry, která se zakořenila na všech stranách vinou starých brusů, zakládajících svá varovná poučení často na čirých domněnkách vzájemně si odporujících. Zásluhu o to má »v poslední řadě«, jak se praví v doprovodu k novému vydání Mašínova Slovníku, i Naše řeč, jejíž výklady M. na mnohých místech výslovně cituje nebo mlčky přejímá.

Obojím tímto rozmnožením, o němž byla právě řeč, kniha Mašínova najisto získala po stránce instruktivní, a toto zdokonalení získá jí zajisté také větší ještě okruh čtenářstva, než mělo vydání předešlé. Proto také tímto referátem nezavíráme účty s Mašínovou knihou a další poznámky, které připojujeme k její obecné charakteristice, vztahují se na její příští vydání, jehož se při dnešní sháňce po takovýchto praktických pomůckách dočkáme zajisté co nejdříve. Proto pokládáme za prospěšné pověděti nejen, co se nám na tomto vydání líbí, nýbrž i to, s čím nesouhlasíme a co by se příště dalo nebo mělo spraviti.

Praktická knížka Mašínova má především některé nepraktické vlastnosti, a to především po stránce čistě zevní, v uspořádání jednotlivých výkladů pod hesly a v heslech samých. Čtenář, který bude té knihy užívat, musí si býti především vědom, že nenajde-li některé slovo složené na jeho místě v abecedě, musí je hledati při slově nesloženém; tak je *zlehka* pod *lehký, skrčiti se* a *přikrčovati se* pod *krčiti, vykračovati* pod *kráčeti, zachviti* pod *chviti* atd. Tím se hledání ztěžuje nejen prostému čtenáři bez linguistického vzdělání, ale i odborníkovi, protože ta zásada není provedena důsledně (mnohá slova složená mají hesla svá). Některá hesla jsou přímo důmyslně skryta, aby je hledající nenašel. Tak na př. nespr. rčení *účinkovati při něčem* není pod heslem *účinkovati* (kde je uvedena jen vazba *na koho, nač)*, nýbrž pod heslem *spolu*, protože se říká také *spoluúčinkovati*. Slovo *nůž* v chybném významu ‚břitva' je uvedeno pod heslem *břitva*, kde je stěží bude hledati ten, kdo se chce poučiti, je-li slovo *nůž* v tom významu správné. Pod. je nespr. *dluhovati* pod heslem *dlužen* atd., ač se na jiných místech nesprávné tvary uvádějí i jako hesla samostatná. Velmi nepraktickým se mi zdá způsob, který má M. patrně z Kotta, uváděti pod hesly slovesnými (na př. *bráti se, dostati se, jíti, míti, státi* a p.) nejen takové pády předložkové, jimiž se vý-

znam slovesa doplňuje (na př. *bráti se o něco, mysliti nač)*, nýbrž i čistě příslovečné, tedy takové, které mohou státi při slovese kterémkoli (na př. *dostati se do vězení, na školu, od někoho, z domu* atd.). Jindy bývají uváděny předložky pod urč. subst.; tak pod heslem *léto* jsou doklady na výrazy *o dvě léta, po dvě léta, před čtyřmi lety, za čtyři léta, od dvou let* a p., ač se týchž předložek s týmiž významy užívá i při jiných substantivech, na př. *den, hodina, měsíc, neděle* a j., pod jejichž hesly by se ovšem to všechno *(o dva dni, po dva dni* atd.) mělo opakovati. Také o tom lze vším právem pochybovati, že toho, kdo by se chtěl poučiti na př. o správnosti výrazu »od čtrnácti dnů jsem vás neviděl«, napadne hledati poučení, které nenajde pod heslem *od*, u slova *léto*. Kottův příklad má také na svědomí jistou mechaničnost v rozvržení látky pod určité heslo shrnuté. Mohlo by se to zdáti snad na pohled praktické, je-li článek rozvržen podle dělítek čistě mechanických, na př. *koho čím, komu co, kým, do čeho, nač, po čem, kde, jak* atd., ale vede to někdy jednak k zbytečnostem a k uvádění příkladů, které nejsou ani »vazbou« ani »rčením«, na př. *kopati kde* (kope na vinici své), *číhati kde* (pytlák číhá u lesa), *hospodařiti kde* (na statku), *hospodařiti jak* (zle), *klesati kde* (u rovu), *kam* (do křesla), *do čeho* (do předešlé neodhodlanosti); *děditi co* (číhadlo po faráři) a *děditi se* (báje se dědily) atd., jednak k nesprávnému pojímání některých výrazů určovacích, na př.: *kupovati nač* (uhlí na centy), ač tu jde o způsob *(jak?)*, nikoli o účel *(nač* = na př. na šaty a p.), jednak a hlavně k tomu, že se tímto tříděním mechanickým někdy zatlačuje do pozadí právě nejpodstatnější věc, t. j. významová stránka výrazu, neboť se tímto způsobem ocitají leckdy v téže přihrádce výrazy významově zcela odlišné, na př. *hořeti s instr.:* plamenem, netrpělivostí; *býti s gen.:* je dobrého srdce, to vám bylo v lese hub, nebylo peněz (schází jen: včera bylo prvního); anebo *jíti na:* jde na kázání, jde na mne spaní, jde na šestou atd. Bylo by tedy dobře umisťovati příště jednotlivé výrazy pod taková hesla, kam podle svého významu patří (tedy na př. *hospodařiti čím* pod *hospodařiti, hospodařiti na statku* pod *na, hospodařiti zle* pod *zle* atd., ovšem pokud je kde takových příkladů zvlášť třeba), výrazy zasunuté snad z úspory pod cizí heslo registrovati aspoň ve formě odkazu *(nůž,* v. *břitva, dluhovati,* v. *dlužný* atd.), pro poučení rázu čistě syntaktického, nelexikálního, když už do sbírky vazeb a rčení jsou pojata, utvořiti zvláštní hesla s názvem příslušné kategorie (jako jsou už na př. hesla *zápor, nedokonavá slovesa* a j. u Mašína), aby se na př. příslovečný pád, který může státi u každého takřka slovesa, nemusil u každého zvláště uváděti (na

př. pracovati *rukama*, tlouci *palicí* a p.), a konečně tříditi materiál pod určité heslo náležející důsledně především podle významové stránky slova heslového, a ne podle formy složeného výrazu, jako to činí na rozdíl od správného třídění Jungmannova namnoze velmi nešťastně Kott.

Druhá výtka, kterou možno činiti knize Mašínově se stanoviště praktičnosti a účelnosti a kterou pronesla ostatně již kritika jejího prvního vydání (na př. Hujer v L. fil. 1918, 48 n.), týká se vlastního obsahu knihy. Kniha Mašínova má s t. zv. brusy společný účel, t. j. vytlačovati z dnešní praxe rčení a vazby nesprávné, ale liší se od nich, jak bylo již výše pověděno, svým uspořádáním, které zůstalo i v tomto vydání převahou positivně poučující. Mašín se snaží dosíci svého účelu tím, že uvádí v počtu co možná nejhojnějším rčení a vazby dobré, takže jeho kniha, jak už její titul sám naznačuje, má spíše ráz slovníku než brusu, který přestává na uvádění rčení chybných a jejich správných náhrad. O tom nemůže býti sporu, že metoda, kterou si zvolil Mašín, vede právě tak dobře k cíli jako kárající postup brusů, proti němuž má i tu přednost, že předkládá čtenáři mnohem větší výběr správných výrazů a dobrých rčení. Nejspolehlivější pomůckou pro řešení otázek správnosti jazykové jest zajisté historický slovník, který shrnuje výrazové bohatství období dostatečně dlouhého a umožňuje tak stopovati vznik a vývoj jednotlivých výrazů až po naše časy. Rčení, pro něž v takovém slovníku dokladů nenajdeme anebo jehož doklady jsou teprve z doby nejnovější a které je obměnou anebo náhradou rčení jiného dosud živého a bohatě dnes i v minulosti doloženého, bude vybízeti k opatrnosti, než se rozhodneme dáti mu přednost před jeho původnějším ekvivalentem. Slovníku lze tedy zcela dobře užívati jako brusu, ba mnohem bezpečněji; podmínkou je arci jeho úplnost, která je nám zárukou, že rčení v něm neuvedené bylo v době jeho sestavování skutečně neusuální. Takový slovník je ovšem dílo rozsáhlé, které se nehodí za příručku tomu, kdo se v denní praxi chce rychle poučiti o správnosti toho neb onoho výrazu. Proto musí takovéto praktické pomůcky přestávati jen na výběru slovníkového materiálu se zřetelem na potřebu, k níž jsou určeny. Takovým výborem jsou všechny brusy, které z výrazového materiálu bezpečně ověřeného vybírají (vlastně mají vybírati) jen takové výrazy, proti nimž se chybuje výrazy novotnými, vznikajícími z nedostatečné znalosti jazyka. Je ovšem možná i cesta positivní, jaksi profylaktická, cesta, kterou si vybral právě Mašín a která záleží v tom, že se předkládá čtenáři ze všeho bohatství výrazového aspoň takový výběr výrazů,

aby nemusil sahati k výrazu nesprávnému, tou dobou již obíhajícímu, anebo se nevyhýbal zbytečně výrazu správnému, jehož stabilita je v jeho jazykovém povědomí z jakýchkoli důvodů slabší než u výrazů jiných. Takovýto slovník, vlastně výtah slovníku, musí tedy býti přizpůsoben době a průměrnému jazykovému vědění svých čtenářů, aby předvídal, co jeho čtenáři v něm mohou hledati v těžkostech své vyjadřovací praxe. V této účelnosti je právě jeho cena praktická.

Po té stránce by Mašínův slovník, který snesl na nemnohých stránkách opravdu neobyčejné bohatství výrazů, mohl býti na mnohých místech ještě zdokonalen a doplněn. Na př.: pod heslem *bázeň* je uvedena řada dobrých rčení (přišla na ně bázeň, ustupovali bázní, pojala, napadla mě bázeň, bázeň ho opustila n. s něho spadla atd.) a dvojí vazba: *s gen.*, o níž poznamenáno, že zanikla, a s předl. *o* (o koho, oč). Jak si tu poradí čtenář, kterému na př. *bázeň před něčím* bude podezřelá z germanismu? Což stará vazba *bázeň smrti* zanikla v jazyce bez náhrady? Pod. u hesla *bedlivý* jsou vazby: *čeho* (pořádku) a *v čem* (ve všem); je nesprávné, píše-li Němcová v Karle »byla jsem *bedlivá naň* (na hocha)«, či se má říkati, »byla jsem *hocha bedlivá,* aby nepřišel rod jeho najevo?« Nevede tu nedostatek předvídavosti, nač se čtenář bude své příručky ptát, místo poučení spíše k chybě anebo aspoň k násilnosti výrazu? Vazba, kterou čtenář poučení hledající v své příručce nenajde, bude v něm vždycky budit nedůvěru, zvláště když jiné vazby, nade vši pochybnost správné, najde v ní registrovány a když neví, není-li chyba, jíž se obává, jeho chybou čistě individuální. Takových otazníků by si nadělal čtenář po delším užívání Mašínova Slovníku v něm jistě hezkou řádku. Na př. čteme v něm: *dnešek:* od dneška, do dneška, na dnešek; je spr. také *pro dnešek?* (pour aujourd'hui?); — *doplatiti co komu;* což *doplatiti nač?;* — *hnusí se mi něco;* což *já si to hnusím?;* — *korunovati koho králem, na císařství, korunou lombardskou;* je spr. »jeho úsilí bylo *korunováno úspěchem?«;* — *křižiti nohy, cesty, zájmy se kříži, jeden úkol se kříži s druhým:* je spr. *zkřižiti* (= zmařiti) *něči plány?;* — *krýti co před kým* n. *před čím, krýti se kde* (v silném charakteru), *před čím* (před větrem), *za čím* (za pobožnými úmysly); jsou spr. výrazy, které dnes tak často čítáme, »ty dva pojmy *se nekryjí,* opis *se nekryje* s originálem«?; — *laskavý na koho;* což *ke komu?;* — *líbí se mi něco do koho, na kom, při kom;* což »to se mi *na něj nelíbí«?;* — *meškati; kde meškáš?, já vás meškám, nemeškal s tím, nemeškal přijíti;* je spr. *»meškal* právě *v Praze«?;* — *minouti se s kým, s čím;* je nespr. *»minouti se cíle«?;* —

mrhati co; což *mrhati čím* (podle *plýtvati*) je spr. či nespr.?; — *nadběhnouti komu;* což *»on si ho nadběhl«?; — naslouchati čemu* je nespr.; je sloveso *naslouchati* vůbec chybné, či jen vazba? — *souditi koho, o kom* n. *o čem, podle čeho, z čeho o čem;* je spr. *souditi z čeho nač?; — stonati nač* (na hlavu), *jak* (těžce a p.); je chybná vazba *»stonati se žaludkem«?; — zažiti co* (pokrmy), *čeho* (rozkoší); může se říci také *zažil mnohá dobrodružství* či jen *mnohých?* atd. Tu všude a na mnohých místech jiných by se bylo doporučovalo zaříditi výběr účelněji a pominouti spíše mlčením anebo zapsati co nejstručněji (bez dokladu) vazby, v nichž není možná chybiti a jež v Slovníku nikdo hledati nebude, a soustřediti pozornost na vazby, o nichž mohou vzniknouti anebo skutečně vznikají pochybnosti.

Takové mlčení ponesou čtenáři Slovníku nejtíže tam, kde jde o rčení a vazby, jež se v rozličných brusech zapovídají nebo zapovídaly a o nichž se v Slovníku nedočtou ani odsouzení ani schválení. Tak marně budou hledati poučení na př. o výrazech *ta barva křičí, křiklavé barvy; dopadnouti koho* (na švestkách, při krádeži); *dostati strach, chuť, zlost* a p.; teploměr *klesá; mohlo mu býti* šest let, *mohlo* ho to *zabít;* on *má býti* tuze hodný; *nésti vinu, náklad, jméno; přivésti to vysoko* a p.; bylo mu *úzko kolem srdce; udělal se pro sebe;* kniha *ve* dvou dílech, drama *ve* 3 jednáních, *v* roce 1926; *vázati se nač; výpověď svědecká, vypovídati o něčem; vystáti koho* atd. Mohlo by se zdáti, že autor nemluví o těchto a podobných jiných rčeních, před nimiž Zenkl a jiní brusiči varují, proto, že si sám o jejich správnosti nebo nesprávnosti netroufá rozhodovati. Ale jsou mezi tím i vazby, o nichž bylo už psáno na př. v NŘ., a dovolává-li se autor Slovníku Naší řeči na jiných místech, mohl svaliti na ni odpovědnost i v těchto věcech. Tak na př. marně bude pátrati čtenář po poučení, smí-li proti mínění některých brusičů říkati *ku příkladu,* či jen *na příklad,* ačkoli byl o tom v NŘ. výklad již 2, 304; právě tak bude pohřešovati poučení o výrazech *musím jíti do školy — jest mi jíti do školy* (NŘ. 6, 1 n.); *náležeti komu* = býti čí (1, 130); *co ti schází?* m. co ti je? (2, 196); týrání *se strany úřadů* (6, 190); *na druhé straně* m. však (6, 22); *více let* m. několik (5, 83 a j.); *zdá se býti* nemocen (2, 82); jak *se to má s tou věcí?* (6, 187); *dlužiti komu co* (6, 313); *vlastniti* dům (t); *scházeti* (= nedostávati se) má jen vazbu *neschází nic,* ač stejně správná na svém místě je i vazba *neschází ničeho* (2, 196) atd. Nevytýkám tyto pohřešky proto, že o nich bylo psáno v NŘ. anebo že bych pokládal mínění Naší řeči za evangelium, nýbrž jen abych ukázal, že jsou to vesměs výrazy, které se v dnešním

jazyce vyskytují, když se NŘ. s nimi pořádala, že je v nich nejistota, a že by tedy v příručce praktické, účelně sestavené, mělo býti na taková rčení pamatováno vhodným poučením ať vlastním, či přejatým.

To se týká nejen vazeb a rčení, nýbrž i volby jednotlivých hesel, jimiž rozmnožil M. toto své druhé vydání proti prvnímu. M. přijal totiž do nového vydání svého Slovníku vazeb a rčení i mnoho jednotlivých slov, a to především takových, proti nimž je třeba se stavěti buď pro jejich nesprávnou formu anebo nesprávně pojatý význam. Taková slova, jichž v 1. vydání většinou nebylo, jsou na př. *bezdůvodně, bezodkladný, bezohledný, následovně, nedvojsmyslný, neodvratitelný, nepředložený, nepřístojný, neproveditelný, očividný, sledni, věrojatný, věstník, vicepráce, vezdy, výlučně, vzduchotěsný, zaknihovati* atd., jak vidět, vesměs slova, která potřebují buď opravy anebo zase obrany proti lichým výtkám brusičským *(tvrdošíjný)*. Ale vedle toho schází zase hromadu slov v dnešní praxi kolujících, buď takových, jejichž správnost se bere v pochybnost (na př. v brusech a pod. pomůckách), anebo takových, jejichž správnost nebo nesprávnost je prokázána. To jsou na př. slova *bezplatný, beztak, bezúčelný, bleskurychle, bodrý, čarokrásný, daný* (za daných okolností), *dlužiti si — se; dopis* (zvl. když o slovese *dopisovati* je poznamenáno, že se ho v lidové mluvě neužívá), *drahokam, dům s hedvábím, chudokrevný, jedenkaždý, jelikož* (= protože), *knihovati, klapati* (neklape to), *koloběh, kořeniti (se), koukati, kyselý* (obličej dělati), *mimořádný* (úspěch), *mnohoslibný, nadvýroba, nakolik, nakrásně, nápor, náročný, obhajoba, odbourati, odpozorovati* (komu co), *omilostniti, opodstatniti, ovlivniti, plánovitý, plnoletý, přenáhliti se, přesaditi* (úředníka), *převlečník, provoz, směrodatný, současník* i *vrstevník, strohý, svižný, trudný, uzemiti, vůkolní, výhradně, vykolejiti, vyloučiti* (to je vyloučeno), *vynacházeti se, vyrabitel, významuplný, zákrok, znovuzříditi* a p., *zvěčnělý* atd. Tuto připomínku nelze pokládati za zasahování do práv a disposic autorových, neboť právě na úplnosti takových případů závisí praktická hodnota knihy. Výtka tato je tím podstatnější, že si lze katastr takovýchto hesel poříditi velmi snadno, pouhým nahlédnutím do některého z novějších brusů, a že i místo v knize bylo lze pro ně snadno získati, kdyby se omezila hesla, jejichž význam ani užívání nebudí nejmenších pochybností. Taková hesla, u nichž je dost těžko připadnouti na důvod, pro který je autor pojal do svého výboru vazeb, rčení (a slov), jsou na př.: *cihla* s výkladem: cihly dělati, sušiti, páliti; cihla syrová, pálená, nepálená; stavěti z cihel; zeď

(tlustá) na půl cihly; červený jako cihla (?) atd.; — *hřbet:* hory (= hřeben), koně, člověka (= záda), knihy; — *kanouti* (= kapati): slzy mu kanou; — *nemálo* (= mnoho): nemálo zarmoucen, nemálo si na tom zakládal atd.

Je arci pravda, že si spisovatel v svém Slovníku vazeb a rčení vytkl, jak bylo v úvodu tohoto referátu již poznamenáno, úkol širší než pouhou obranu jazykové správnosti a že pojal do svého slovníku mnohá hesla ze zájmu čistě lexikálního, semasiologického, že jsou v jeho knize mnohá hesla jen na to, aby spisovatel objasnil jejich různé významy anebo aby pod ně shrnul rozličná obrazná rčení anebo přísloví, v nichž se vyskytují. I to je práce najisto velmi záslužná a užitečná, ale i v tom je třeba jisté ekonomie, aby při daném rozsahu příručky nebyl výběr čistě libovolný a nahodilý, nýbrž účelný, a aby jeden úkol nevadil druhému tak, že by vzhledem k praktickému účelu knihy bylo jí možno vytýkati kusost anebo nahodilost výběru po stránce té i oné.

Ve výkladech čistě významoslovných soustřeďuje spisovatel pozornost hlavně na významy v praxi nejobyčejnější; na př. *lůno* 1. klín (na těle), 2. vnitřek země (odpočívá v lůně země), 3. lůno Abrahamovo = sídlo A. (nebe). Výběr významů při heslech, která do své knihy pojal, je skoro všude dobře rozvážen a málokde schází co podstatného. Při hesle *bídný* (= v bídě postavený, strastný, nuzný, nešťastný, ponížený, zbědovaný, ubohý, žalostný, politování hodný) chybí význam, který je ve výrazech *bídné pivo, bídné písmo* a *bídná lež, pomluva* atd.; při *brousiti* (nůž o kámen, jazyk o bližního, vtip o koho, zuby nač) schází: *brousiti za kým, zbrousiti kus světa;* při *hřivna* rčení: *zakopati hřivnu;* při *lán* (1. míra, 2. velký kus pole): *lán světa;* při *leč* pohřeší čtenář poučení o jeho (nč.) významu ‚ale' (leč vím, že v srdci zhynulém též Tebe mrtvu najdu Neruda, Mal. pov. 29 a j.); při *klín* (1. nástroj, 2. co má podobu klínu, klín pole a p., 3. klín šatu) obr. *v klíně hor, složiti ruce v klín;* při *kolem* význam přibližnosti (kolem sta); při *milý* oslabený význam, který je ve výraze *milý princ* (= ten); při *mimo* význam, který je v *mimo nadání, očekávání* a p.; při *naposled*, kde je uveden zcela obyč. význam »dnes se uvidíme naposled«, schází oslabený význam, který je ve větách »aby to tak byl naposled on« nebo »naposled mi ještě vyhubujete« atd. Připomínám to zase jen se stanoviště čtenáře, který by mohl býti desorientován, kdyby se o možnosti užíti některého slova v tom neb onom významu z knihy ničeho nedověděl.

Pokud jde o účelný výběr hesel, která by bylo dobře pojmouti do takovéto praktické příručky z důvodů čistě semasiologických, pokládal bych za nejsprávnější věnovati pozornost především slovům, jejichž význam není dnešní generaci dost jasný anebo jejichž osobitý význam se stírá matením se slovy významu podobného. V knize Mašínově je k tomu sice učiněn počátek, ale za daných poměrů mohlo býti lexikálních poučení tohoto způsobu sneseno mnohem více a praktický zisk byl by z nich mnohem větší než z výkladu hesel výše citovaných, jako *cihla* a p. Není lepšího praktického výcviku semasiologického, než kladou-li se vedle sebe ve vhodných kontextech slova významu příbuzného, ale přece jen odlišná; výkladem určitého hesla pouhou řadou výrazů na pohled souznačných (na příklad *bídný* = strastný, nuzný, nešťastný, ponížený atd.) dosahuje se u těch, kdož poučení tohoto způsobu potřebují, účinku spíše opačného. V Mašínově knize jsou takové výklady synonymické; vykládá na př. podle NŘ. rozdíl mezi *jasno — světlo, chladno — studeno, obor — odbor* atd., ale jsou to výklady čistě nahodilé a celkem dosti řídké. Co dobrého materiálu mohl snésti po této stránce k heslům, které už do své knihy pojal, na př. ze synonymické kapitoly v Bartošově Nové rukověti správné češtiny (str. 139 n.) i odjinud! Na př. pro rozdíly *hrdý — pyšný; kapku — trochu — špetku* atd.; *klid — pokoj — mír; kout — roh, mnoho — velmi, nazývati — jmenovati — slouti, někdo — kdosi* a p., *ve snu — ve snách, líbí se — zamlouvá se, kletba — klatba, klnu — kleji, těsný — úzký, dům — domov, skromný — skrovný* atd. Leckdy sice poznamenává Mašín, že je mezi dvěma výrazy významový rozdíl anebo že si je lidé pletou, ale v čem ten rozdíl záleží, nevykládá. Tak na př. pod heslem *následek* připomíná takovýmto skoupým způsobem, že se mate se slovem *důsledek;* pod heslem *současně* vytýká případy, kdy je ho užito nesprávně místo *zároveň*, ale kdy se hodí užíti toho a kdy onoho, není vyloženo ani pod *současně* ani pod *zároveň;* rovněž významový rozdíl mezi vazbami *odpovídati k čemu* a *odpovídati nač* (v. NŘ. 6, 156) je vyložen jen kuse a nepřesně. Také k výkladu slov a rčení, jejichž významová podstata není dost jasná, jsou u Mašína učiněny některé správné kroky; tak vykládá na př. základ obrazného rčení *míti něco za lubem, kasati se na někoho* a p. Bylo by to půvabem knihy i zásluhou autorovou, kdyby výklady takových výrazů, jako *už je v limbu, běhá jako s keserem, má vlčí mlhu* (u M. je jen výklad, že se to říká o někom, kdo něco hledá a nemůže najíti), *sedl mu na vějičku*, jejichž význam je sice jasný, ale v nichž se vyskytují slova buď zastaralá nebo

málo užívaná, byly v příštím vydání ještě hojnější. I v těchto výkladech slov »pozatmělejších« je M. někdy příliš skoupý na slovo. Výraz *lezou mi vlasy* není dnes jistě tak běžný, aby jej bylo možno prostě registrovati bez výkladu (obyč. se říká *padají*); zařadí-li jej však Mašín pod význam ,lézti = pomalu se pohybovati' a hned za doklad »zuby dítěti již lezou«, dobere se ten, komu výraz *vlasy mi lezou* už není dost běžný, jistě stěží významu správného. Autor takovéto praktické příručky, jako je kniha Mašínova, musí býti podle mého soudu nejen dobrým linguistou, ale i dobrým znalcem jazykových disposic těch vrstev, jimž je kniha určena, aby mohl s jejich stanoviště rozeznati, co je pro ně potřebnějšího a co by naopak beze škody mohlo zůstati stranou.

Leckterá zbytečnost anebo polovičatost v knize Mašínově, jejímž uspořením by se získalo místo pro výklady potřebnější, dá se právě vyložiti tím, že Mašín, vybíraje ze svých pramenů, z rozličných autorů, ze slovníků a z jiných pomůcek podobného rázu, neměl dosti vlastní kritiky a vlastního poměru k jazyku ať skutečnému, či ideálnímu. To se jeví na př. tím, že přejímá ze starších brusů do své knihy opravy chyb, které s pokrokem jazykového vzdělání přece už jen z dnešního jazyka vymizely. Takové chyby jsou na př.: *srdeční chyba* (m. vada); *zkouška ke koncertu* (m. na koncert); *v pádu-li* mně nezaplatíte (m. nezaplatíte-li); *mám svobodno* (m. prázdno; spíše se dnes říká »mám volno«, ale to u M. zaznamenáno není), *stojí mi svobodno* (m. jest mi lze); *pro svůj díl* nemám nic proti tomu (m. co na mně jest); *klobouk ti dobře stojí* (m. sluší) atd. Na tento nedostatek brusů, které nevycházejí ze skutečného jazyka, nýbrž z jiných brusů, starších, upozorňoval jsem již při podobné knížce Klenotově (NŘ. 7, 268). Závislost na slovnících a jiných pramenech, nekontrolovaná vlastní a bezpečnou znalostí dnešního jazyka, způsobuje dále registrování archaismů, výrazů, jichž se jazyk vzdal a jichž umělé zavádění by spíše jen rozmnožilo dnešní zmatek. Takových zastaralých výrazů je v Mašínově knize dosti mnoho; na př.: *dokáži toho, že jsi vinna, kdo na mne dokáže klamu?* (nč. dokázati někomu něco); *dokazovati* = vyváděti, kusy dělati, zuřiti (z Kotta); *domnívati se čeho do koho* (z Pal.); *dosouditi se peněz, náhrady; hojiti koho na rány; horliti nad čím* = hněvati se; *horlivost šlechty proti městům* = hněv; *horšiti koho* = pohoršovati; *Těšané se z toho horšili* = pro to; *strojiti si z někoho hříčky* = šašky si tropiti; *račte se se mnou sděliti* = račte mi oznámiti; *hrdliti koho* = utiskovati; *hrd svými předky* = na ně; *kárati koho z hříchu* = pro hřích; *kličiti koho* =

zavírati, svírati; *děkovati komu ze svého vysvobození* = za ně; jsem *z toho* těmto vlastimilům *díky zavázán* = za to, proto; *nemíti dílu* v žádné věci = podílu, účasti; *upomínati koho z dluhu* = o dluh; *dopadnouti dna* = na dno, ke dnu; *bědovati se ve světě* = bídně se protloukati; *brojiti se* = shlukovati se, bouřiti se; *nastoupiti na cestu* = vydati se, pustiti se na cestu; *citelný* člověk = citlivý (nč. jen *necitelný*); *kmen* = plemeno dobytka (Kottův doklad z Beckovského); *bychť* (náhrada za nespr. byť bych) = i kdybych; *lehčiti* břímě, bolest, čest = ulehčovati, zlehčovati; *vymstíti se nad svými protivníky* = vymstíti se komu; šli jsme *konec toho rybníka* = na konec (nč. leda ve významu klidovém: to je kdesi až *konec světa* = na konci); *slitovalo se mu jich* = zželelo se mu jich, slitoval se nad nimi; *složiti někoho s úřadu* = sesaditi s úřadu, zbaviti úřadu; *dokud mne stává* (M. sám poznamenává, že je to rčení zastaralé); *stíhati koho z čeho* n. *v čem* = proč (pro krádež a p.); *trestati koho z čeho* (sám lidi z toho trestal) = kárati, plísniti koho proč; *dávám se vinen* = vyznávám n. přiznávám se; *náklonný* k zlému = nakloněný, náchylný; *oblevil* v náboženství = polevil (v učení a p.) atd. Není pochybnosti, že doklady z Komenského, Žerotína, z bible a j., jimiž Mašín doprovází někdy tyto výrazy, lze pokládati zpravidla za záruku jejich správnosti, ale pokud je není možno opříti o doklady ze spisovatelů novočeských, úmyslně a vědomě nearchaisujících (jako Palacký, Winter a j.), nelze je naprosto vydávati za způsoby mluvení, jichž by se měl přidržovati dnešní Čech a jež by měly býti vzorem správné řeči. Stejné opatrnosti je třeba, čerpáme-li k účelům normativním vzory ze sbírek řeči lidové. Jako spisovatelé starší doby svádějí bez dostatečné kritiky k archaisování, tak řeč lidová, zpravidla lokálně zabarvená, svádí k hlásání provincialismů, spisovnému usu cizích. Tak nalézáme v Slovníku Mašínově na př. rčení: *ten nás dostal o klobouk* (z Kubínových sbírek povídek kladských a podkrkonošských) = připravil; *nechtěli jen tak s holou odejíti* (t.) = s prázdnou; *dalo se na dešť* = rozpršelo se (bude dlouho pršet); *naděl vás Pán Bůh* (Kott z Rychnovska) = vám (ob. bez toho); *snilo se mi, že . . .* (z Kuldy) = zdálo se mi atd. Stejně nebezpečné je i neopatrné užívání našich slovníků. Mezi vzornými příklady uvádí Mašín na př. i rčení: *lámati se prací, darmo cihlu mýti;* obě tato rčení jsou v slovníku Jungmannově opatřena zkratkou L. (= Linde) a jsou to výrazy polské *(łamać się pracą, darmo cegłę myją).*

S tím souvisí i poněkud upřílišená víra, kterou M. má v doklad, zejména jde-li o doklad z autora, kterého pokládá za

dobrého znalce českého jazyka. Správnost některého výrazu není možno zakládat na jednom nebo dvou dokladech, byť byly ze spisovatelů sebe lepších, neboť i nejlepší spisovatel může chybiti; teprve hojnost snesených dokladů souhlasných anebo naopak malý počet jich proti hojnosti dokladů nesouhlasných, neboli, jak říkáme, usus spisovný, může býti svědectvím správnosti nebo nesprávnosti. Přeceňování dokladu může vésti k omylům a zmatkům. Ukáži to aspoň na jednom příkladě. V NŘ. 3, 205 n. byl výklad o slovese *následovati* (v čl. Zubatého Tři slovesa), v němž bylo ukázáno, že se příd. jména *následující* užívá někdy v novější češtině neprávem ve významu otřelém (= folgend), kde jazyk starší i mluva lidová užívají zájmena *tento*, ponechávajíce příd. jménu *následující* jeho význam vlastní. Toto poučení se zakládalo na znalosti jazyka staršího i novějšího, tedy na hojných dokladech svědčících proti oné praxi. M. cituje sice v Slovníku toto míněni Naší řeči, ale staví proti němu dva doklady, jeden z Žerotína (který není vhodný, protože neobsahuje adj. *následující* ve významu ‚tento' — Ž. mluví o *těchto následujících* příčinách) a druhý z Gebaura (pracuji následujícím způsobem). M. tedy nemá v té věci dost důvěry v poučení NŘ. (a nebudou ji míti arci ani jeho čtenáři), protože našel v Gebaurovi doklad výrazu, před nímž se varuje. Ale v témže článku NŘ. byla také výstraha před rčením *z toho následuje, že ...* (daraus folgt, dass ...), kterou M. přijal do Slovníku bez námitky: »*z toho následuje, že ...* je chybné m. z toho plyne, vyplývá«. Ale Gebauer píše v Poučení (str. 57): »Bude z tohoto svědectví následovati, že by rukopis byl pravý?« Toto druhé poučení NŘ. zůstalo tedy v platnosti, protože autor Slovníku v Gebaurovi proti němu náhodou doklad nenašel. Podobným způsobem obstálo na př. před jeho kritikou slovo *dlužno* ve významu »třeba« proti hlasu NŘ. (4, 249; 6, 5 n.), protože je našel doloženo v tom významu u Gebaura; ale bylo odmítnuto Mašínem v souhlase s NŘ. sloveso *obnášeti* ve významu ‚činiti, dělati (betragen)', ač čteme zase u Gebaura v témže Poučení (str. 63) »nálezy obnášejí několik tisíc veršů« atd. Přál bych si, aby mi nebylo zle rozuměno. Nevytýkám zase ty věci proto, že se M. v nich nesrovnává s míněním NŘ.; ani NŘ. není neomylná, naopak, opravila své mínění dosti často, když se objevily důvody někdejším míněním otřásající. Uvedl jsem ony nesrovnalosti v knize Mašínově jen proto, abych ukázal, že i k dokladu z autora sebe autoritativnějšího je třeba se stavěti kriticky, a že tou metodou, jak on to činí, správnost toho neb onoho výrazu se ještě nepotvrdí.

Nedostatek vlastního úsudku ve věcech jazykových jeví se nej-

patrněji v poměru autorově k starším brusům, z nichž přejímá leda- které poučení do knihy své. Není pochybnosti, že je v těchto starších pomůckách jazykové správnosti mnohé zdravé zrno, neboť nejedna z nich byla dílem dobrých znalců českého jazyka, ale je v nich i mnoho diletantství a také mnoho omylů plynoucích z nesprávných názorů, které měly o jazyce starší generace. Proto při přejímání jejich poučení není možno býti dosti opatrným a kritický. M. se neubránil vždycky jejich svodům a zejména jejich přímočarému a jednostrannému purismu. Na př.: místo *je mi špatně* je prý lépe říkati »je mi nanic«. Proč? Protože Němci říkají »es ist mir schlecht (übel)«? Ale pak bychom se musili vůbec vyhýbati slovu špatně, když se rovná něm. schlecht, neboť mezi oběma rčeními *je mi špatně* — *je mi nanic* není jiného rozdílu než v slovech *špatně* — *nanic*. Nesměli bychom také tvořiti komparativ tohoto rčení (je mi hůře), protože *nanic* komparativu nemá. Snad bychom nesměli říkati ani *je mi zle, bídně, nevalně, škaredě,* neboť i v těchto příslovcích by bylo lze větřiti zakuklené *schlecht.* Místo *býti domýšlivý nač* má prý se říkati »zakládati si na čem«. V čem je nesprávnost káraného rčení? Slovo *domýšlivý* samo o sobě je slovo původu novějšího (ale nesprávně utvořeno není) a znamená toho, kdo si mnoho (o sobě) domýšlí; náleží do téže kategorie významové jako *pyšný, hrdý nač,* a proto přijímá i jejich vazbu. Nelze tedy ani proti vazbě »býti domýšlivý nač« nic namítati. Ani zbytečná není, neboť rčení *zakládati si na čem,* které se nabízí za náhradu, neznamená přece totéž, neboť není v něm onoho odstínu morálně kritisujícího, který vyjadřuje adj. *domýšlivý.* Z důvodů stejně lichých odsuzuje M. (vlastně jeho předlohy) i rčení: *byl k nepoznání* (mylným ztotožněním tohoto výrazu s nespr. rčením *je k dostání;* srov. »byl [změněn] k nepoznání; jsou [stejné] k nerozeznání; to je [divné] k neuvěření« atd.); *vzíti si koho k výpomoci,* prý m. na výpomoc (srv. NŘ. 2, 304; předl. *na* je tu arci obvyklejší, ale proto není *k* nespr.); *klíč k hodinkám,* prý m. od hodinek (rovněž); *od hlavy k patě,* prý m. do paty; *nedělej si z toho nic,**) prý m. nedbej toho (což je ovšem něco jiného); *nechte vstoupiti prosebníky,* prý m. vpusťte (nechte vstoupiti = nebraňte jim; podle toho by se i »nechte dítek jíti ke mně Kral.« mělo opraviti: přiveďte je); pod. *honci nechali utéci mnoho zajíců,* prý m. pustili; *nátlak* je prý slovo nové a zbytečné, neboť m. *nátlak činiti* lze říci *naléhati* (kolik slov by se takovouto logikou stalo zbytečnými!); *budova je v špatném stavu* je prý zbytečné a chybné m.

---

*) Toto rčení bylo ovšem káráno, trvám neprávem, ještě v 1. roč. NŘ.

je chatrná, na spadnutí (což »je v témže stavu jako loni?«); místo *uděliti povolení* stačí prý »povoliti«; m. *státi se hluchým, slepým,* je spr. oslepnouti, ohluchnouti (ve významu hmotném stěží kdo řekne »on se stal slepým« m. oslepl; ve významu přeneseném zase naopak nelze říci »v cizím domě je nejlépe oslepnouti a ohluchnouti« m. státi se slepým a hluchým); slovesa *umožniti* prý se užívá jen se spojkou *aby,* ne s infinitivem, »umožniti vystěhovalcům, aby se mohli vrátiti« (proč by nebylo možno říci »podpora vlády mu umožnila pokračovati v těchto studiích«?); *mám možnost* je prý chybně podle němčiny místo »mohu« (*možnost* je v tomto významu slovo sice nové, ale potřebné a výrazy *mohu* a *mám možnost* stěží dnešní Čech zamění, protože cítí jistě rozdíl mezi větami »nemohl se naučiti německy« a »neměl možnost naučiti se německy«); místo *dělati* užívá prý čeština raději sloves určitějších, na př. *houně tkáti* a p. (je i v tom ovšem rozdíl: ptáme-li se »kdo dělal ty houně?«, máme na mysli zpravidla jen původce; ptáme-li se »kdo tkal ty houně?«, máme na mysli také způsob, jak jsou utkány a p.); m. *dělati návštěvy* prý se má říkati »navštěvovati« (ale *navštěvovati* je sloveso významu neplného, a proto má vždy u sebe předmět; jde-li však o to vyjádřiti toliko činnost k žádnému určitému předmětu se nevztahující, je nutné vyjádřiti tuto představu výrazem v sobě úplným: proto rozkládáme představu ve formální sloveso a předmět nesoucí význam a říkáme: »navštěvoval příbuzné«, ale »když se přistěhoval, dělal návštěvy«; »hostil známé«, ale »dělal, strojil hostiny«; »ztěžovati něco«, ale »dělati potíže«; »kázati o něčem«, ale »míti kázání« atd.); m. *nárožní dům* má býti »rohový« (proč by dům stojící na rohu, tam kde je nároží, nemohl slouti také nárožní?); m. *nemístný* je prý lépe »nevhodný« (srov. NŘ. 7, 272); m. *neodkladný* prý lépe »nutný« (*neodkladný* je slovo správné a jeho význam se s významem slova *nutný* ve všem ani neshoduje); *naprostý* prý znamená v logice ‚absolutní', ale chybně se prý říká »naprostá nevědomost, nemožnost« m. »čirá, úplná, holá« (ale je-li slovo *naprostý,* utvořené bez jakéhokoli cizího vlivu, správné v logice, proč by ho nesměl užíti i mimo mluvení odborně logické ten, kdo nechce říci výrazem cizím »absolutní nevědomost«?; je to snad zbytečná stilistická nadsázka, ne však chyba); *v továrnách mnoho lidí nalézá obživu* je prý nespr. m. obživuje se (proč by nebylo lze užíti tohoto výrazu, máme-li na mysli, že lidé obživu hledají, shánějí a p., tedy představu, která v prostém »obživovati se« výrazu nedochází?). Z téhož pramene plynou i některé nedůslednosti; na př. u slovesa *ztroskotati* schvaluje Mašín vazbu jen se zájmenem zvratným (loď se ztroskotala),

u slovesa *kolísati* bere však v ochranu nezvratné »kolísati« (ve významu ‚nebýti ustálen, rozhodnut'), protože prý se rozmohlo vedle pův. »kolísati se«, ač u slovesa »ztroskotati« (loď ztroskotala) je možno uvésti týž důvod; pod heslem *záhy* poznamenává, že se ho užívá chybně m. *brzo*, ale heslo *brzo* vykládá synonymy »prudko(!), *záhy*, hned« atd.; u hesla *nadbytek čeho* vytýká za chybu (neprávem) vazbu *v čem*, ale za správné uznává vazby *hojnost v čem* (vedle *h. čeho), nedostatek v čem (n. čeho);* pod heslem *možnost* je prohlášena za germanismus, jak bylo zde výše pověděno, vazba »míti možnost«, ale pod heslem *nedostatek* je nespr. rčení »v nedostatku možnosti navštíviti vás« nahrazeno jakožto výrazem správným rčeními »*nemaje možnosti*, nemoha vás navštíviti«; u slova *ostrý* káře M. (právem) jeho užívání ve smyslu ‚bystrý' (ostrý smysl = bystrý), ale výraz *bystrý* parafrasuje slovy »brzo chápající, pronikavý, *ostrovtipný* (scharfsinnig)«; m. *neodkladný* má prý se říkati lépe *nutný*, ale význam slova *pilný* ve výrazech »pilná práce« a p. vykládá se synonymem *neodkladný* atd.

Některá poučení Mašínova je třeba dílem doplniti, dílem opraviti. Na př. málo jasné bude asi čtenářům Slovníku poučení, že se správně říká *svázati tři otýpky dohromady*, ale že se *dohromady* zbytečně přidává k slovesům s příponou *s-*, na př.: spočítej vydání dohromady (proč je spr. »*s*-vázati dohromady« a proč není spr. »*s*-počítati dohromady?«). O zájmeně *který* vykládá M., že se jím nahrazuje ve vztažné větě i zájm. *kdo*, v jazyce spisovném však prý jen v č í s l e m n o ž., na př.: kteří neposlechnou, budou trestáni (je snad věta »a *který* z nich neposlechne = kdo z nich neposlechne, bude potrestán« nespisovná?; M. neporozuměl výkladu Zubatého v NŘ. II, 42). *Vůči* prý je správné jen s dat. osoby (vůči komu), ne však s dat. věci (vůči čemu); ale ani s dat. osoby není »vůči« vždycky správné, na př.: nenávist vůči někomu m. k někomu (NŘ. 1, 182), pociťovati něco vůči někomu (t. 2, 274), povolnost vůči dítěti (t. 3, 307) atd. Ve větě »počal se zabývati tím novým« nemusí býti výraz *tím novým* germanismem, je-li užito zájmena *ten* jako zájmena ukazovacího, a ne jako zpodstatňovacího členu; na př.: měl před sebou dvoje řešení, jedno staré, druhé nové; počal se zabývati nejprve tím novým« (srov. NŘ. 5, 256). Místo *křticí list* může prý se říkati také *list křestný* n. *křestní;* na »křestný list« se hněval Král už v NŘ. 1, 134; český tvar (spis.) je *křestní*, kdežto *křestný* (krestný, krstný) je tvar nářeční (mor. a slov., v. NŘ. 5, 288). Slovesa *namanouti se, namásti se* spojuje M. v jedno, což by mohlo sváděti jeho čtenáře k nespr. domněnce, že jsou to dva tvary jednoho

a téhož slovesa (asi jako *ukradnouti — ukrásti)*, ač tu jde o dvě slovesa načisto různá. *Stanouti, stanul* jsou prý novotvary m. pův. *státi (stanu), stál*, snad tiskovou chybou m. *stal;* význam *stanu* = ‚zastavím se' dokládá M. citátem z Bible »kdo stane na místě svatém jeho«, kde však *stane* má význam jiný (dnes ovšem vymizelý, t. j. prostého futura k *státi, stojím)*. Uvádí-li M. u slovesa *stříci se* vazby *koho, čeho* (střez se pochlebníků, zahálky = varuj se jich), *od čeho* (ode všeho zlého) a *před kým* (před takovými lidmi se střez), bylo by bývalo dobře poznamenati, že v tomto případě neznamená *střez se* ‚varuj se', nýbrž ‚měj se na pozoru', sice se dočkáme co nevidět vazby »střez se před zahálkou«. U slovesa *svěřiti se* uvádí M. vazby *komu s čím* n e b o *čím* a dokládá tuto druhou vazbu příkladem z Jiráska »aby se nikomu ani slůvkem nesvěřoval«; ale výraz *ani slůvkem* nenáleží k slovesu »svěřovati se« jako výraz doplňovací, nýbrž je to přísl. určení na slovese nezávislé, jako ve větách »ani slůvkem se nezmínil, neporadil, nepodřekl« atd. (i to by za dnešních poměrů mohlo vésti k tomu, že by se začalo říkati »tím tajemstvím se nikomu nesvěřil« a p.). Mezi případy, kdy se užívá vidu nedokonavého místo dokonavého (nechoď tam a p.), uvádí M. i nedokonavé tvary znamenající obyčej nebo vlastnost (nekouřím, pes plave); ale v tomto významu spíše naopak dokonavé sloveso bývá místo nedokonavého (kabát dobře padne a p.). O výraze *navštěvovati školu* poznamenává M., že je to rčení zbytečné m. »choditi do školy«; výraz *návštěva školy* však nekáře, nýbrž chrání jej vinětou Naší řeči. Ale NŘ., co vím, nikde neprohlásila tento výraz za spr.; jen v prvním roč. je v biografické vzpomínce na Gebaura připomenuto, že Gebauer nepokládal tento výraz za nesprávný. »Návštěva školy« i »navštěvovati školu« jsou výrazy z »úřední češtiny«, vznikly nade vši pochybnost překladem něm. Schule besuchen, Schulbesuch a v jazyce lidovém se slovesa navštěvovati v tomto významu neužívá a nikdy neužívalo; ale ať je tomu jakkoli, není možné, aby *navštěvovati školu* byl výraz nesprávný a *návštěva školy* správný. *Předem* není výraz nesprávný ani horší než *napřed;* bylo o tom v NŘ. 1, 248 (a opět 8, 69). Pod heslem *přestati* uvádí M. (z bible) rčení »přestala *mu* zimnice« s poznámkou, že v novějším jazyku bývá tu 4. p.: »přestala *mě* hlava bolet«. Ale ani 3. p. *mu*, ani 4. p. *mě* nepatří k slovesu *přestati;* v prvním příkladě jde o volný dativ téhož rázu jako ve větě »spadla *mu* čepice«, v druhém patří 4. p. *mě* k slov. *boleti* (bolí mě hlava), nikoli k *přestati*. Vedle »pamatuj *na to, abys přišel* brzy domů«, říká prý se š p a t n ě *přijíti;* M. přisuzuje toto poučení Zubatému, ale Zubatý (NŘ. 5, 2) právě vykládá, že je tu stejně

správný infinitiv i věta s *aby*. Příkladem postupu čistě brusičského je Mašínovo poučení o slovech *stáří* — *věk*. Napřed se učívalo, že není správné »v stáří šedesáti let«, nýbrž »ve věku«, protože prý »stáří« znamená starobu (v. 3. vyd. mat. Brusu a ještě NŘ. 1, 213). Pak bylo ukázáno, (Hujerem v L. fil.), že výraz »v stáří šedesáti let« je starý a správný. Nyní M. někdejší výstrahu brusů obrací a učí: »v stáří šedesáti let«, l é p e než »ve věku«. Což pak musí jedno ze dvou rčení býti vždycky nesprávné? M. dotvrzuje toto své poučení zase odkazem na NŘ.; ale nepamatuji se, že by byla NŘ. kdy něco takového vykládala. Podobný případ je u hesla *vařící*. V NŘ. 2, 23 byl výklad o tom, že brusy pokládají výraz »vařící voda« (bez *se*) za chybu neprávem, protože u adjektiv tohoto způsobu zvratné zájmeno nebývá. U M. nyní čteme: »*vařící* voda, ne *vařící se* voda.« Ale ve výraze »vařící se voda« není nic nesprávného, užije-li se ho tam, kde »vařící se voda« znamená vodu, která se vaří, ne vodu zahřátou skoro na bod varu. Také ve výkladech významoslovných jsou některé menší nepřesnosti. Na př.: původní význam slova *kříž* není ten, který je ve výrazech »ruce křížem složiti« a p., neboť to už je význam metaforický; východištěm významovým je kříž popravní (Kristův). V dokladech »vzpomínka mu dodávala útěchy, stromoví dodává krajině půvabu« necítí se už dnes sloveso *dodávati* ve významu ‚přimnožiti, rozmnožiti, zvětšiti', nýbrž prostě ve významu ‚dávati, poskytovati, propůjčovati' atd. (odtud matením se souznačným *dávati* nespr. vazba »dáti čemu vážného vzezření« NŘ. 6, 53). Výrazu *doznati čeho* = na sobě zkusiti (na př.: doznati nevděku), který byl v NŘ. vytýkán za nesprávný (1, 250; 5, 304), hájí M. poznámkou (»podle Jungmanna«); ale J. opatřuje tento význam slovesa doznati zase značkou Lindovou a je to tedy zase polonismus (doznać krzywdy, przyjemności, łaski atd.). Výraz *nabírati*, na př.: sestřička již již nabírala (= chystala se k pláči), znamenal podle M. původně »nabírati látku na nit a dělati z ní záhyby«. Tento výklad, jistě málo pravděpodobný, vznikl přehlédnutím v Kottovi, kde jsou za sebou dvě rčení: »krejčí nabírá (činí náběry, řasy, v obec. mluvě dělá faldy«) a »nabírá, hnedle spustí (chce plakati)«; výklad rčení prvního připjal M. ke rčení druhému, které s krejčovským nabíráním nijak nesouvisí, nýbrž je vzato z terminologie muzikantské jako jiná rčení podobná, »natahuje (nabírá) moldánky, má naštemováno, hnedle spustí, spustí dudy« atd. O výraze *konečně jsme sami!* podotýká M., dovolávaje se Zubatého (NŘ. 3, 229), že tak voláme po všelijakých překážkách a odkladech. Výklad Zubatého se však týká jen významu slova *konečně*, ne smyslu tohoto celého rčení,

známého z nesčetných obrázků novomanželů s nápisy Enfin seuls, Endlich allein atd.

Přes tyto námitky, nasbírané namátkovými zkouškami, je kniha Mašínova v podstatě dobrá a těchto několik výtek, v referátu učiněných, tratí se ve spoustě poučení správného a dobrého. Mám sice o užitečnosti brusů ať takových či onakých mínění dosti skeptické, hlavně proto, že brusy odklizují jen zevní a dočasné příznaky jazykové nezdravoty, a ne nemoc samu, která se dá léčiti jen hlubším jazykovým vzděláním a praktickým pěstováním jazykového citu, ale potřebuje-li už naše doba takových pomůcek, poslouží jí Mašínův Slovník ze všech dosavadních pomůcek toho způsobu nejlépe. *E.*

K Flajšhansovu článku Husovo umění slohové (NŘ. 9, 257 a d.). Poučné výklady prof. Flajšhanse o Husově umění slohovém mohly by vzbuditi nedosti správnou představu o povaze mého výboru z Husových listů, který k nim zavdal podnět. Uváží je jistě s povděkem každý, kdo se pokusí o nesnadný ten úkol. Vážený můj kritik neměl snad však pomlčet o důvodech, z jakých jsem se rozhodl ke kroku pro nefilologa tak odvážnému, totiž k překladu tří Husových listů do nové češtiny. Byly přece tuším závažnější než důvody, kterými Flajšhans sám ospravedlňoval kdysi podobný překlad celého největšího Mistrova díla českého, jeho Postily. Budiž mi tu tedy dovoleno připomenouti, že jsem tak učinil proto, že mé vydání jest určeno čtenářům nejprostším a nejchudším. Proto jsem se nejen vzdal jakéhokoli honoráře (stejně jako za loňské vydání listů Žižkových) a vydavatelé jakéhokoli zisku, aby vkusná knížečka o třech arších nestála víc než 1 Kč, ale musil jsem podniknout i tento tak nesnadný překlad do dnešní češtiny. Knížečka nesměla míti poznámky, musila úzkostlivě šetřiti každou řádkou, aby mohla obsáhnout aspoň pětinu listů a nevyhnutelný doprovod výkladový. Z toho, že listy české činí toliko sedminu mého výboru, lze vytušit, že jsem přestal úmyslně na nejnezbytnějším minimu, jen abych co nejvíc umenšil nebezpečí, nutně plynoucí z neobyčejných nesnází překladatelských. Nemalá práce, jakou dal výbor, tkví však především v úvodním výkladě ke každému listu, který — mimochodem — přináší nejeden nikoli bezcenný výtěžek vlastního mého bádání, a v pronikavé revisi dosavadních překladů listů latinských, jichž má výbor 18 proti 3 českým. O tom se, doufám, přesvědčí, kdo srovná můj překlad s Flajšhansovým, podržujícím téměř beze změny zastaralý a nejednou nesprávný překlad Comenia. Byl bych jen vděčen, kdyby tak učinila Naše řeč a poučila mě po této stránce, daleko asi důležitější. Jsem pouhý historik a nemohl jsem než litovat, že se o tak svrchovaně naléhavý úkol,

jakým je takováto zcela lidová a přece vědecká úprava tak vzácného pokladu národa, nepokusil filolog, nýbrž že jsem se ho musil odvážiti sám, pauper laicus. F. M. Bartoš.

HOVORNA.

BRIKCÍ Z LICKA (F. Š.). Jméno tohoto proslulého právníka z 16. stol. psává se dvojím způsobem, buď »z Licka« (= Ličska) nebo »z Zlicka« (= z Zličska). Jungmann v Historii literatury píše »z Licka«; Jireček (Rukověť 1, 99) Brikcí z Licka (Ličska) či Zlicka (Briccius de Licsko); J. Čelakovský v ČČM. 1880, s. 489 n. Brikcí z Licska; Rezek t. 1878, 158 Brikcí z Licka; Vlček, Dějiny literatury č. I, 1, 400 Brikcí z Licka. Erben ve Výboru z lit. české II, 1313 ho jmenuje Brikcí z Zlicska (prý správněji než z Licska) a z Zlicka píší pak také Gebauer (Hist. ml. I, 669), Flajšhans (Písemnictví 333), Jakubec (Dějiny lit. č. 254) a j.; tento »opravený« tvar má už Hájek. Oporou tohoto druhého tvaru je okolnost, že mistr Brikcí pocházel z Kouřimě, tedy z kraje, který se nazýval kdysi Zličsko (nikoli Ličsko). Ale zde nejde o rodiště Brikcího, nýbrž o to, jak on se jmenoval. Jmenuje-li se někdo Roznětínský nebo Baborovský, nemůže býti pochybnosti o tom, že je to jméno, které dostal některý předek dnešních držitelů tohoto jména podle svého původu z Hroznětína nebo z Bavorova; ale z toho neplyne, že bychom na př. známého profesora brněnské techniky Jiřího Baborovského měli psáti »správněji« Bavorovský a p. »Z Licka« není jméno vyjadřující rodiště (jako byl m. Jan z Rokycan a p.), nýbrž je to šlechtický predikát m. Brikcího, kterého se mu dostalo r. 1529. Na jeho erbu připojeném k vydání Práv městských (1536) čte se zřetelně Briksczy z Liczska. On sám se vždycky také psával jen tímto způsobem. V předmluvě ke kronice Hájkově píše: »Čtúcímu kroniky tyto Mistr Brikcí z Ličska službu vzkazuje a pozdravení«; rovněž v předmluvě ke Knihám o zarmouceních velikých církve svaté (1542): »mistr Brikcí z Ličska čtaucím pozdravení« a tak i jinde. Tak jej psali i jeho současníci (Staří let. 435, zápisy archivu pražského i kutnohorského v ČČM. 1880, s. 489 n. a j.). Predikát »z Ličska« (de Licsko), který si Brikcí při své nobilisaci patrně sám vyžádal, zakládá se arci na nesprávné formě místního jména Zličsko, jehož genitiv s předložkou z, tedy »z Zličska«, vyslovovaný jako často zjednodušením obojího z »zličska«, byl nesprávně rozložen v předložku z a gen. Ličska. Tvar Ličsko, ličský (vedle Zličsko, zličský) vyskytuje se už u Dalimila (rkp. Cambr. 22, 28) a užíval ho také m. Brikcí sám. V předmluvě ke Knihám práv měst. (Výb. 2, 1317 n.) píše o městě Kouřimi »jenž i Licko se vším tiem knížectvím slulo«. Ale chyba nechyba: hlavní věc, o níž jde, je, že jméno, které Brikcí při svém povýšení přijal, znělo »z Ličska«; opravovati nebo normalisovati jméno osobní a dávati mu jinou, domněle správnější formu, než je ta, které sám nositel jména od samého začátku

užívá nebo užíval — k tomu nemá nikdo cizí práva. Sice by si mohl někdo vzpomenouti, že bude Račanského psáti Hradčanský, Petřivalského — Petřvaldský, Elhenického — Lhenický, Kerlického Görlitzký nebo Zhořelecký atd.

LÁNY (C. I.). Lán, slovo snad něm. původu, souvisící s něm. Lehen, znamenalo v starší době pozemek příslušející k jednomu dvorci, tolik, co se s jedním potahem zdělá za jedno orací období (odtud jsou názvy sedláků celoláník, půlláník, čtvrtláník); velikost lánu byla v rozl. krajích a dobách nestejná, nejčastěji 64 korců (18·1581 ha). Srv. zvl. Sedláčkův výklad v Rozpr. Č. ak. I. tř. č. 66, 39—56. Odtud rčení ‚lán (= pořádný kus) světa', pak též ‚lán chleba' (Kott 6, 812). Místní jm. Lány, jež v Čechách je dosti rozšířeno, bylo pův. jm. obecné s významem ‚dvorce'. Jména ta se skloňují ob. jako jiná místní jm. na -y, tedy s 2. p. Lán (do Lán, z Lán); říká-li se v okolí letního sídla p. presidentova spíše do Lánů, z Lánů (na Rakovnicku jsme sami slyšeli do Lán i do Lánů), nelze proto ještě druhý tvar prohlašovati za nesprávný. Není-li tvar Lán jediný v obyčeji, přirozená snaha jazyková, vyrovnávati rozdíly v tvarech jmen téže významové skupiny, časem mu asi pomůže k plnému vítězství a bylo by marné jej zapovídati. Tak na př. zaniká tvar z Karlových Varů (ale bez přívlastku se říká posud jen z Varů, ne z Var), říká se snad jen z Vinohrad, jen do Zlatník atd.

PRACHY (R. Z.) s významem ‚peníze', v mluvě vulgární častým, znal již Tyl (v Strakon. dud. z r. 1847, 2. jedn. výst. 3.). Snad je to slovo zlodějské hantýrky; podle zápisu v mladoboleslavské Černé knize z r. 1597 v ní slovo prach znamenalo drobné peníze (Č. lid 26, 46), a význam ten se snadně mohl rozšířiti na peníze vůbec (vždyť žertem říkáme penězům vůbec ‚drobné' a slovo peníz samo v staré době znamenalo především drobné nezlaté peníze). Odtud též příd. jm. prachový = bohatý. Mn. č. prachy m. jednotného a hromadného prach vzniklo asi podle pomn. peníze.

PUTNA — PUTYRA. NŘ. 9, 127 napsala: »Putna . . ., na Valašsku putyra, je slovo známé i v jiných slovanských jazycích.« Tak všeobecně a v té souvislosti o Valašsku to říci nelze. Na Rusavě, čistě valašské dědině (soudní okres Bystřice pod Hostýnem), říkají putně na vodu puténka, nikdy ne putyra. Ale když mi rusavská pasekářka ukazovala a jmenovávala kdejaký předmět v síni, jizbě, kuchyni, komoře atd., sáhla také po malé dřevěné nádobce, zavěšené na hřebíku hned na kraji komory. »To je putýrka pro zrno ptáčkom na zimu. Sype sa jim kole stěn na náspu a na neuzavřené okénko (jednoduché, u kuchyně),« podotkla. Nádobka byla vydlabána z jednoho kousku dřeva. Takové putýrky, z dřeva vydlabané, jsou na Rusavě všude známy. Jsou to malé nádobky na něco drobného. Bartoš v Dialektologii moravské I, 259 vysvětluje podobně: »putyrka = mosoreček = nádobka dřevěná bez ucha«. (Bývá i s uchem, které však nebývá přiděláno, nýbrž vyřezáno z téhož kouska dřeva, co putýrka.) Rusavská pasekářka

vyslovovala putýrka. Ani nádobě na vydojené mléko neříkají rusavští Valaši putyra, nýbrž hrotek. »Dójí sa do hrotka.« K domněnce, že se »vedlejší tvary slova putna s hláskou r místo n, jako pol. putra, val. putyra, vykládají z něm. Butter, vlastně z jeho složenin Butterfass...«, dovoluji si podotknout, že by tento výklad byl snad možný pro polské putra = nádoba na mléko, pro ruské putra = polévka ze zeleniny, krup a mléka, putrja = omaštěná krupičná kaše, putro = mléčný nápoj pro dobytek, ale pro valašskou putyru a putýrku četl jsem výklad jiný: slova putyra, Kyčera (název valašských kopců) jsou původu rumunského. Četl jsem to však u nefilologa; odborníci zajisté nám to zjistí. Fr. Táborský.

RADIGAST. Podle zprávy z Frenštátu v Nár. l. ze dne 25. října 1925 má býti na Radhošti »jako symbol slovanské myšlenky vztyčena socha Radigastova«. Snad byl opravdu bůh Radigost polabských Luticů, snad byl uctíván i na Moravě, to nevíme; ale má-li již býti postavena jeho socha na Radhošti, měla by to býti socha Radigostova. Radigast (Redigast) je poněmčený tvar jména slovanského, jak si je v 11. st. upravil německý kronikář Adam Brémský. Bývaly sice doby, kde pozdější slov. o znělo asi jako a, ale to jsou doby tak dávné, že v nich nelze mluviti o výslovnosti české nebo moravské. Jméno Radihost (v pohanské době Radigost) žije se zachovaným i nebo bez něho ve jméně hory Radhoště, v místních jm. Radihošť na Milévsku, Radhošť na Vysokomýtsku, Radhoštice v okr. brněnském, snad i v obměněném tvaru jako Radostovice (něm. Radositz), Radostice, Radostín, Radostov (vznikla-li snad tato jména z Radhostovice atd. přichýlením k slovu radost), ale to jsou spíše jména od osob, které se jmenovaly Radihost, Radhost, než od jména boha Radigosta, Radihosta.

SLÍŽKY (V. R.). Již Jungmann věděl dobře, že slovo, které se v rozl. krajích vyslovuje slíž i šlíž, šlížek, slejšek, šlejšek, tvarem spisovným má zníti s l í ž, s l í ž e k. Š m. s na začátku vzniklo spodobením se slabikou následující (jako místy říkají šršeň, šršán m. sršeň), ej m. í je nářeční (a v tomto slově se místy znění nářeční šíří přes své původní hranice, protože se jím označuje pokrm, jehož jméno se šířívá se svým pojmem), druhé š m. ž (slejšek) pochází z tvarů, kde se žk přímo stýkalo; přenesení zde bylo tím snadnější, že se jméno pokrmu, slížky, objevuje skoro jen v mn. č. Toto slovo se v svých rozličných tvarech a obměnách objevuje s rozličnými významy: znamená někde rybu mřenku (Nemachilus s. Cobitis barbatula), nejčastěji rozl. měkké pokrmy z těsta nebo z brambor, šišky (také na krmení hus), nudle menší i větší, škubánky a p. Jsou to vesměs předměty slizké a podst. jméno slíž je také příbuzné s příd. jm. slizký. Slova příbuzná jsou také v jiných jazycích slov. a v litevštině (na př. jména ryb p. śliż, luž. sliž, mrus. slyž, rus. sliz).

ŠTĚRBA (J. Š.) je staré příjmení, v Praze (v tehdejším znění Ščrba, též zdrobn. Ščrbka) doložené již ve 14. st. Patří ku praslov. kořeni ščʼrb- rozší-

řenému ve všech jaz. slov. (i v jaz. baltských v tvarech skarb-, skerb-, skirb-, s nimiž je nějak příbuzno i něm. scharf, schürfen a j.), jehož význam byl asi ‚vylamovati'; příbuzná slova jsou štěrbina, štěrbavý (= vylámaný), vyštěrbiti a j. (slven. štrbina, štrbavý, také Štrba a j.). Ščrba, štěrba byla asi pův. přezdívka člověka se štěrbavými, t. vylámanými, vypadalými nebo jinak řídkými zuby.

TENTO Z... Řada jazykových zmetků pošlých z učení, že není správné říkati ‚jeden z...', rozmnožila se v novější době o nového člena. Zapovědělo se říkati na př. „jeden z nejlepších našich lidí zemřel' místo správného (prý) ‚z nejlepších našich lidí zemřel', a za to se teď začíná říkati ‚tento (tohoto atd.) z nejlepších lidí'. Zaznamenáváme aspoň jeden z posledních nám známých dokladů této nové krásy: Chata u Černého jezera... bude otevřena k radosti proudu turistů a lyžařů, kteří k tomuto z nejpůvabnějších bodů Šumavy... každoročně přicházejí... (Ráno, 2. listopadu 1925.) Nezní to česky ani to české není (pravý Čech, kdyby se vůbec nespokojil prostým ‚k tomuto tak půvabnému bodu', řekl by ‚k tomuto bodu, který je jeden z nejpůvabnějších' nebo ‚patří k nejpůvabnějším'), ale právě proto se to ovšem šíří.

ZÁPOR (L. Č.). Zapírati znamená lží zakrývati svůj čin, popírati můžeme něco bez rozdílu, stalo-li nebo děje-li se to či nic. Ustálil-li se tedy v logice a v mluvnictví po příkladu Ant. Marka zvyk, jakékoli popírání (negatio) nazývati záporem, není to opravdu v plné shodě s etymologickým významem toho slova, správnější by bylo indiferentní slovo původ (jako původ, půhon, půvab); ostatně lze zapírati, popírati úmysl něco učiniti, ale ne něco budoucího, a přece mluvíme o záporu i ve větách budoucích a rozkazovacích. Ale onen význam se ustálil tak, že by bylo nesnadno (a snad i zbytečné) hledati nápravu. Etymologicky oprávněnější význam ‚zapírání, zapření' (mimo Kottovy doklady ze Sušila) má Jungmann ve rčeních zápor činiti (z r. 1684) a někoho hnáti na zápor (nutiti, aby zapíral, ze Sychry), pak ve výrazu ‚na zápor' (tajně, incognito) = na zapřenou (Arch. č. 6, 139 z r. 1476; Gynterr. Cyr. 130, u Rozuma 5, 210, Xen. 2, 3, 10; dnes ob. o cestách vysokých osob, nepřejících si poct, jež by jim jinak musily býti vzdávány), na zapřenie (Arch. č. 8, 92, 1472; 10, 21, 1479; Lobk. 175a). Výraz ‚na zápor' zná Jungmann z obecné mluvy (chodí tam n. z.); říká se tak ještě někde? Kott, Přísp. 3, 519 má doklad z Tomka, jenž pocházel z Král. Hradce.

Odpovědný redaktor: Václav Ertl.
Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.